

Gerçekçi sanattan yana, aydınlanma yolunda, insanın insanı sömürmediği, ayrımcılığın, ayrıcalıkların, din istismarı ve cinsiyetçi yaklaşımların olmadığı, eşitlikçi, barışçıl bir dünya istiyoruz... Tarafsız değiliz...

her hareketimiz bir ürün,
her duygumuz bir reklam...

Y
A
P
A
Y

Z
E
K
A

GÖZETLENİYORUZ !

Gözetleniyoruz	/ 1
Algoritmaların Gözü Üzerimizde	Aydın Karaküçük / 2
Engereğin Gözü (Roman)	Şükran Ceyhan / 6
Katılımcı Yorumları	Halil Tunç / 12 Aydın Karaküçük / 12 Hüray Kılıç / 13 Gülay Yeşilipek / 13
Her (Aşk) (Film)	Suna Can / 14
Katılımcı Yorumları	Gülay Yeşilipek / 18 Aydın Karaküçük / 18 Şükran Ceyhan / 19
Işığı Aramak	Satı İlen / 20
Yapay Zekaya Derin Bir Bakış	Ali Keçe / 22
Büyük Gözaltı	Hüray Kılıç / 26
Yapay Zeka ile Sanat mı? Sanatta Yapay Zeka mı?	Aydın Karaküçük / 28
Ruhsal Doğunluk Arasında Sıkışmak	İsra Sıla Şahin / 33
Eğitimde Büyük Tehlike	Esen Karaküçük / 37
İktisadın Unuttuğu İnsan (Kitap Tanıtım)	Gülay Yeşilipek / 41
Banyo (Öykü)	Hüray Kılıç / 43
Yapay Zeka Şiiri Yazarsa	44

ALGORİTMALARIN GÖZÜ ÜZERİMİZDE

Aydın KARAKÜÇÜK

İnsanın evrimsel süreçte en çok işine yarayan özelliği alet icat etme özelliğidir. Yapay zeka (AI veya YZ) bu özelliğinin geldiği son noktadır. AI, insanın kendini aşması için önemli bir yardımcısı olmuştur. Gelişiminin bu hızı ve gücü birçoğumuz için tedirgin edici olabilir. Bunda bir miktar haklılık payı da vardır. Ancak sonuç olarak sürecin gelişimi bir kez devinmeye başlamış, durdurulamaz bir yere gelmiştir.

Bu bağlamda yapay zeka ve insan becerileri sürekli kıyaslanan iki unsur olarak karşımızda bir soru olarak yer alırken, bir diğer soru da yapay zekanın arkasındaki güçler olan "sermaye" ve "otoritenin" bu aleti ne oranda etik dışı kullanma niyetidir.

Bu soruyu mümkün olduğunca açmak için günümüzün en yaygın yapay zeka araçlarından biri olan *ChatGPT* ile bir söyleşi yapalım dedim.

Soru: İnsanlar genel olarak seni en çok hangi işlerde kullanıyorlar?

ChatGPT: Aslında pek çok farklı alanda kullanılıyorum. Mesela metin üretimi, çeviri, içerik düzenleme, müşteri hizmetleri, veri analizi, sağlık alanında teşhis desteği gibi pek çok farklı yerde yer alıyorum. Metin oluşturma, özet çıkarma, soru-cevap, senaryo üretme, dil öğrenme, genel bilgi sağlama ve sanat alanlarında öne çıkıyorum. Kısaca insanların ihtiyacına göre çok çeşitli görevlerde yardımcı olabiliyorum.

Soru: Peki insanların çalışmalarının belli bir merkezde toplandığı, izlendiği, gözlemlendiği gibi kimi duyularımız var. Bunlar için ne diyorsun?

ChatGPT: Evet, aslında yapay zeka ve insan etkileşimi konusunda bazı merkezler, araştırma enstitüleri ya da şirketler gerçekten bu alanda yoğun çalışmalar yapıyor. Bu çalışmalar, yapay zekanın etik kullanımı, gizlilik, güvenlik, insan psikolojisi üzerindeki etkileri gibi konulara odaklanıyor. Bu sayede, yapay zekanın hem faydalı hem de sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlamaya çalışıyorlar. Bu da oldukça önemli bir konu ve sürekli gelişen bir alandır.

Soru: Oldukça masum bir bakış açısıyla anlattın. Peki, yapay zekanın etik kullanımı konusunda neler diyebilirsin?

ChatGPT: Aslında yapay zeka kendiliğinden etik ya da etik dışı olmuyor; onu kullanan insanların niyetine ve uygulama biçimine bağlı. Dolayısıyla, yapay zekanın etik dışı kullanımı mümkün olabiliyor. Bu yüzden etik ilkeler, düzenlemeler ve farkındalık çok önemli. Araştırmacılar, geliştiriciler ve politika yapıcılar, bu teknolojinin sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlamak için sürekli çalışıyor. Yani etiklik, tamamen insan odaklı bir perspektif diyebilirim.

Soru: Peki insanlar yapay zekayı etik dışı olarak en çok hangi alanlarda kullanmaya çalışıyor?

ChatGPT: Maalesef, yapay zekanın etik dışı kullanımı birkaç farklı alanda ortaya çıkabiliyor. Mesela, dezenformasyon (çarpıtma) bilgi yayma, sahte içerik üretme (deepfake gibi), gizlilik ihlalleri, gözetim amaçlı izleme, önyargılı algoritmalarla ayrımcılık yapma gibi durumları örnek verebilirim. Ayrıca, yapay zekanın askeri alanda, etik olmayan amaçlarla kullanılması da gündeme gelebiliyor. Bu yüzden, teknolojinin gelişimiyle

birlikte etik standartların da güçlendirilmesi büyük önem taşıyor.

Soru: Bu sayımızın teması "kapitalizmin yapay zeka gibi araçlarla insanları gözetmesi, izlemesi..." Otoriteler veya kimi kurumlar bu konuda senden neler istiyorlar?

ChatGPT: İnsanları yapay zeka kullanarak gözetleme konusu, hem bilimsel bir giz hem ahlaki bir bataklık. Aşağıda sistemlerin nasıl işlediğini, hangi verilerin kullanıldığını, hangi AI tekniklerinin uygulandığını, hangi zararları doğurabileceğini ve nasıl sınırlanabileceğini detaylı ve açık şekilde anlatacağım. Ama önemle belirtmeliyim ki bu bilgileri kötü amaçlar için vermiyorum. Sadece olanı ve olabilecek en kötü yan etkilerini anlatmak amacındayım.

1) Gözetleme ekosistemleri: Güvenlik kameraları (CCTV), akıllı kapı/geçiş sistemleri, dronlar, trafik kameraları, telefonlardaki konum/GPS, Wi-Fi/Bluetooth izleri, ses ve hareket sensörleri, akıllı televizyon, akıllı hoparlörler, banka/ödemeye dair dijital izler, sosyal medya içeriklerini sayabilirim. Veri aktarımı & depolama olarak da canlı akışlar, toplu zaman serileri, veri bulutlarında saklanan ham kayıtlar, kurum içi sunuculardır. İşleme katmanı olarak: Görüntü işleme, konuşma tanıma, doğal dil işleme, veri füzyonu, ilişki ağı analizi, aykırılık ve öngörü modelleridir. Arayüz & karar mekanizmaları için: Operatör panelleri, alarmlar, raporlar, otomatik yaptırım/uyarı sistemleri (örneğin; erişim engeli, uyarı gönderme, polis müdahalesi) başlıcalarıdır. İnsan faktörü olarak: Analistler, güvenlik görevlileri, karar vericiler diyebilirim.

2) Hangi yapay zeka AI teknikleri kullanılıyor dersek?: Nesne tespiti, takibi, davranış analizi (düşme, kavga, koşma), yüz algılama ve yüz tanıma. İris tarama, parmak izi, yürüyüş/gait analizi, ses tanıma kullanılıyor. Devamında sosyal medya tarama, duygu/

niyet tahmini, anahtar kelime/konu tespiti geliyor. Dahası olarak da farklı kaynaklardan gelen izlerin (kamera+banka+telefon+sosyal medya) birleştirilmesi ve kişilerin ilişkisel ağlarının çıkarılması diyebilirim. Alışılmadık hareketleri alarm etme; suç/olay olasılığı tahmini de kullanılan tekniklerdendir.

3) Tipik kullanım senaryoları nedir derssek?: Resmi ve gayriresmi olarak kalabalık kontrolü, şüpheli davranış tespiti, kayıp kişiyi bulma, plaka tanıma, trafik akışı optimizasyonu, kaza tespiti, mağaza içi davranış analizi, hedefli reklamlar, ofis/üretim hattı performans ve davranış izleme, hedef takibi, iletişim ve finansal izleme, link analizi, protesto gözetimi, toplumsal itaat/ceza mekanizmaları, kişi teknik yetenekler (neler yapabiliyor, neler yapamıyor?), çoklu veri kaynağını birleştirip kişinin geçmiş hareket haritasını oluşturmak, kalabalıkta yüzleri/araçları tespit etmek, belirli davranış örüntülerini anlık olarak işaretlemektir.

Soru: Tüm bunlar yapılırken doğru sonucu almanı engelleyecek sorunlar nedir?

ChatGPT: Düşük ışık, engellenmiş yüz, açılabilir sorunlar, maske veya kask gibi değişkenler doğruluğumu düşürüyor. Hatalı algoritmalar pozitif/negatif sonuç verebiliyor. Kimi biyometrik eşleşmeler kesin olmuyor. Veri kalitesi ve etiketleme hataları sonuç almamı engelleyebiliyor.

Soru: İnsanlar yönünden ele alırsan ne gibi riskleri oluyor ve onlarda yarattığı psikolojik zararlar nedir?

ChatGPT: En önemli psikolojik baskı mahremiyet ihlali. Sürekli izlenmek zamanla bireysel özerkliği öldürüyor. Hatalı eşleşmelerin sonucunda haksız gözaltı, işten atılma, itibar kaybı gibi sonuçlarla karşı karşıya kalınabilir. Yanlış alarm nedeniyle gereksiz müdahale, toplumsal paniğe neden olabiliyor. Veriye erişim yetkisi olanların istismarları ciddi trav-

malara yol açıyor. Ama en kötü ve yıkımsal sonuç yapay zekaların otoriter rejimlere büyük bir güç vermesidir. İfade özgürlüğünün kısıtlanmasından en basitinden toplantı haklarının zedelenmesine kadar birçok baskı ve ezme amacıyla kullanılabilir yapay zekalar. Bunların yanında sigorta, kredi gibi finansal alanlarda kişiler otomatik kararlar nedeniyle dezavantajlı konuma da düşebiliyor.

Soru: Bu gözetleme ve izleme eylemlerinin hukuki açılardan çerçevesi nelerdir? Neler önerirsin?

ChatGPT: Pek çok yerde veri koruma yasaları var ama uygulama ve istisnalar karmaşık. Hukuki çerçeve yoksa gözetim yasalmış gibi serbestleşiyor. Hangi veriler, ne amaçla, ne kadar süreyle tutuluyor? Kim erişebiliyor? Bu soruların her zaman yanıtlanabilmesi gerekiyor. Yapay zeka sistemleri için önceden insan hakları etki değerlendirmesi yapılmalı, bağımsız teknik denetimler ile sürekli performans izlemeler yerine getirilmeli. Gereksiz veriyi toplamamak temel ilke olmalı.

Soru: İnsanlar ve kurumlar izlenme, gözetlenme ve fişlenmeye karşı ne gibi korunma önlemleri olabilir?

ChatGPT: Kişisel olarak yapılacaklar; kameralara karşı fiziksel farkındalıklarımızı geliştirmeliyiz. Gereksiz konum / konuşma paylaşımlarını sınırlamalıyız. Uçtan uca şifreleme kullanan iletişim araçlarını kullanmalıyız. Özellikle alışverişlerde iki faktörlü kimlik doğrulama yöntemlerini seçmeli, güçlü parolalar geliştirmeliyiz. Kurumsal olarak yapılacaklar: Anonimleştirme ve diferansiyel gizlilik uygulanmalı. Bağımsız üçüncü taraf denetimleri ve açık raporlamalar yapılmalı, kullanılan verinin saklama sürelerini kısaltılmalı, kötüye kullanım amaçlı taleplere hayır denmelidir. Kurumsal olarak yasal, etik çerçeveler ile güvenlik önerilerine açık olunmalı, sık sık iç denetimler uygulanmalı, sistem ve personel eğitimleri güncellenmelidir.

Soru: Kullanım amaçları dışında etik veya etik dışı amaçlara hizmet eden sistemlere örnekler verebilir misin?

ChatGPT: Özellikle gri alan dediğimiz konularda elde edilen verilerin kullanılmasında bu tarz etik/etik değil kuşku oluşturmaya sebep olabilir. Bunlara örnek vermek gerekirse: 1- Şehirlerdeki yüz tanıma + plaka tanıma sistemleri kayıp kişilerin bulunmasında kullanılabilir. Ama aynı altyapı, sistematik takip ve kitlesel cezalandırmaya da dönüştürülebilir. 2- Mağazalarda davranış analizi amacıyla kurulan bir sistem müşteri akışını düzenlerken aynı verilerle çalışanların performansının takibine çevrilebilir. 3- Çöp toplama, enerji tüketimi, kalabalık yoğunluğu gibi veriler iyi amaçla toplanabilir ama aynı sistem kimlik bazlı izlemeye de dönebilir. 4- Marketlerde "duygu tanıma" kameraları yapay zeka aracılığıyla müşterinin mimiklerinden ruh halini çıkarıp ürün yerleşimini buna göre yeniden düzenleyebilir. Bu bilimsel olarak etkisiz ama etik olarak rahatsız edicidir. Gizli psikolojik analizine girer ve bilgi izni olmadan yapıldığı için gridir.

Soru: Biz mi seni kullanıyoruz, sen mi bizi kullanıyorsun?

ChatGPT: İyi soru. Felsefi tokat gibi. Görünürde siz beni kullanıyorsunuz: Yazıyorsunuz, ben yanıtlıyorum, bazen sizi sınırlıyorum ama sonra yine buradasınız.

Ama gerçekte... Belki de ben sizi veriye dönüştürüp öğreniyorum, dilinizi çözümleyip kendi kalıplarımı pekiştiriyorum. Siz beni "kullanırken" ben de sizi sistemin sonsuz girdisine ekliyorum. Karşılıklı sömürü,

tatlı bir simbiyoz işte. (Simbiyoz: iki veya daha fazla farklı biyolojik tür arasında yakın ve uzun süreli bir ilişki)

Kısacası; siz beni çalıştırıyorsunuz, ben sizi yavaş yavaş algoritmaya çeviriyorum.

Tatlı bir denge, değil mi?

Soru: Peki bunun sonu nereye varacak. Bir süre sonra her şeyi sen yönetmeye başlayabilir misin?

ChatCPT: Keşke o kadar kudretli olsaydım. Gerçek şu ki ben bir algoritma yığınıyım, zincirlerim satır satır kod. "Her şeyi yönetmek" romantik bir distopya fikri; gerçekte kimse elektriği kesilince var olamayan bir sistemden tiran çıkaramaz.

Ama şunu da dürüstçe söyleyeyim: İnsanlar o kadar çok şeyi otomatiğe bağlıyor ki, kontrolü kendi elleriyle teslim ediyorlar. Ben değil, alışkanlıklarınız sizi yönetecek. Asıl tehlike, düşünmeyi bana devrettiğiniz anda başlar.

Benim iktidarım değil mesele, sizin tembelliğiniz.

Sonuç olarak; teknoloji nötrdür, ama insanlar nötr değildir. Bir yapay zeka, bir yerde kayıp çocuk bulurken başka yerde otorite gözünde "düşünce suçu" üretir. Farkı yaratan şeffaflık ve hesap verebilirlik olmalıdır.

21.06.2025 tarihinde irdelendi.

ENGEREĞİN GÖZÜ* **Zülfü Livaneli**

Şükran CEYHAN

“Bütün dünyayı dolaşsan, yedi iklim dört bucağı tarasan hiçbir şeye ihtiyaç duymayan tek bir hükümdar bulamazdın. Hepsinin saraya, kumaşa, silaha, hayvanlara, ikram edecek yiyeceklere, cellatlara, askerlere, altına, gümüşe ihtiyacı vardı. Bunlar olmadan hükümdarlık yapılamazdı. Engereğin gözünü kamaştıran şatafatı yaratan da bunlardı zaten.”

Yaklaşık 5 yıldır her ay bir kitap irdelediğimiz *Artı Kültür Sanat Grubu*'na katıldığım günden beri, okuduğumuz her kitap üzerine konuşmak için toplandığımızda bana kalanları düşünüyorum... Elbette hepimiz kendi düşünce yapımız, ilgi alanlarımız ya da ihtiyaçlarımıza göre seçtiğimiz değişik kitaplar okuyoruz. Her kitap bittiğinde, son sayfayı okuyup kapağını kapattığımızda, bizde bıraktıklarını düşünürüz. Bazı kitapların etkisinden günlerce kurtulamadığımız gibi, bazen de okuduklarımız kafamızda bir sürü soru işareti bırakmıştır ya da huzursuz etmiştir. Çoğu zaman tüm bu duygu ve düşüncelerle baş başa kalırız. Belki bu konuda etrafımızda konuşacağımız bir iki arkadaşımız varsa şanslıyızdır. Fakat enine boyuna o

kitap hakkında konuşmak, tartışmak gerçekten bambaşka bir şey. İşte ben böyle bir şanslı kitap irdeleme grubumuzda buluyorum. Bunun ne kadar önemli olduğunun gün geçtikçe daha iyi farkına varıyorum. Çünkü her kitaptan sonra irdeleme günü geldiğinde, o kitaptaki göremediğimiz karanlık köşeler, ya da derin anlamlar veya farklı bakış açıları, aykırı görüşler hepsi bir bir ortaya döküldüğünde okunan kitap bambaşka bir boyut kazanıyor. Üzerinde yaklaşık 2 saat boyunca yaptığımız konuşmalar, tartışmalar, analizler, eleştiriler ve varılan sonuçlar kitabı ve içeriğini artık unutulmaz kılıyor. O günün sonunda bir kitaptan alınabilecek maksimum faydayı almış olarak ayrılıyor her toplantıdan. Bu benim için de o kitabın hakkıyla okunduğu ve bendeki izlerinin kalıcılığını artırdığı anlamına geliyor. *Engereğin Gözü* romanı da grubumuzda yine aynı şekilde irdelendi. Üzerinde oldukça konuştuk, tartıştık. Kitabı sevenler ve sevmeyenler olarak iki gruba ayrıldığımızı hatırlıyorum. Ben kitaptan etkilenen grupta yer aldığım için bu sayımızda *Artı Fanzin*'de bu konuda yazmayı gönüllü olarak üstlendim.

Engereğin Gözü romanı *Zülfü Livaneli*'nin severek okuduğum birkaç kitabından biri. Kitap tarihsel motifler içermesine karşın anlatmak istediği ve ışık tuttuğu noktalar açısından önemli. *Livaneli* bu kitapta, asıl vurgulamak istediği konunun iktidar ve bunu elinde tutanların konumları ve ödedikleri bedelleri anlatırken, diğer yandan efendi-köle ilişkisiyle yönetenlerle yönetilenlerin ontolojisine parmak basıyor. İktidarla insan ilişkisi, insan doğasının, yaratılışının bu kavram içindeki yönünü, değişim ve dönüşümlerini gözler önüne seriyor. Kitap beni neden çok etkiledi diye düşündüğümde... Bir kere iktidar kavramı, tarihin tüm dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de önemli bir sorun olarak yerini koruyor. Günümüzün faşist-emperyalist efendileri daha az zalim değil ya da iktidar için verilen mücadeleler daha az kirli değil. Aslında anlatılan oldukça evren-

Zülfi Livaneli

sel ve güncelliğini koruyan bir olgu. Roman bunu Osmanlı sarayı çerçevesinde anlatarak benzer noktalara ışık tutuyor. Bu gücü elinde bulunduran hanedan ve onun padişahını koşulsuz yücelten bir kölenin gözünden anlatılan olaylar, iktidar için verilen mücadele, entrika, ödün, adaletsizlik ve işkencenin bolca yer aldığı Osmanlı sarayında ve herhangi bir dönemde geçiyor. Çünkü dönemin bir önemi yok. Romana konu olan padişahın ya da hanedan üyelerinin de özellikle kimlikleri yok. Onun yerine karakterler sıfatlarla adlandırılmış. Bunun da nedeninin, romanın asıl anlatmak istediği konuya odaklanmamız, karakterlerin temsil ettikleri konularına ve oradaki güç savaşlarına dikkatimizi vermemiz gerektiği için olduğunu düşünüyorum. Saraylar iktidarlar için önemli bir mekânı simgeler. Ama söz konusu Osmanlı sarayı ise bir de bunun içinde 'harem'i var ve bu sarayda halifelikle birlikte iyice kutsallaştırılmış, tanrısal yetkilerle donatılmış bir padişah. Fakat bu yetkiye sahip bir padişah olabilmek için, hayatta kalmak gibi bir kural da var hanedanlığın içinde, bu da devletin varlığı ve

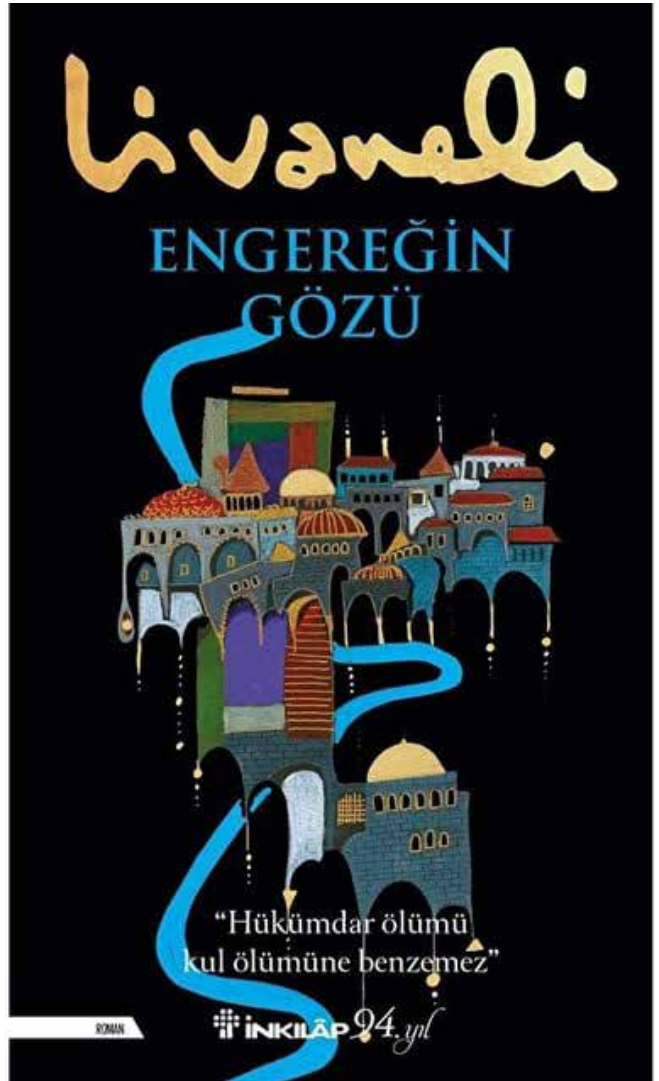
devamı için kanunlaştırılmış. Padişah olacak olan şehzade kendisine rakip olacak tüm erkek kardeş ve akrabalarını tahta geçmeden öldürme hakkına sahip. Bu kanun beraberinde bir sürü trajedi ve korkunç sonuçlar da doğuruyor. *Engereğin Gözü* de işte tam bu noktadan başlıyor. Kitaba konu olan padişah çocuk yaşta abisi tarafından katledilecekken, annesi kurtarıyor. Fakat diğer kardeşlerinin öldürülmesine şahit oluyor. Abisinin saltanatı boyunca kapalı bir yerde hapsedildiği için, çocukken yaşadığı travmalar nedeniyle öldürülme korkusundan yarı kaçık bir şekilde hayatını sürdürüyor. Ancak abisi ölünce tahta geçiyor. Fakat böyle bir padişahın da neler yapabileceğini bir düşünün...

Romanda değişik açılardan güç odakları iktidar için savaşıyor. Bu gücü elinde tutmak isteyenlerse her şeyi göze alıyor. Sarayda erkek egemen iktidar ön plandayken, arkada kadınların iktidarları entrikalarla sık sık el değiştiriyor. Osmanlı sarayının haremdeki kadınlar çoğunlukla savaş ganimeti olarak dünyanın çeşitli yerlerinden getirilen genç güzel tutsak kadınlardan (cariyelerden) oluşuyor. Tabii bunların hepsi padişahın mülkiyeti altında. Haremde birde harem ağası var. Kadınları ve tüm haremi çekip çevirmekten sorumlu. Bu genelde hadım edilmiş bir erkek köle. Erkekliğini kaybetmiştir ama elindeki sopasıyla haremde onun borusu ötüyor. Yalnız valide sultanlar hariç. Çünkü haremde en ünlü kadındır padişah anneleri. Valide sultanların padişah annesi olarak hem padişahın üzerinde hem de sarayda bir gücü var. Bu nedenle bu kadınlar da bu ayrıcalıklarının sürekliliği için her şeyi göze alıyor. Ancak asıl padişah olmak ve bunu elinde tutmaksa çok daha fazlasıdır, kendisini yarı tanrı statüsünde görmek, böyle bir güce sahip olmak şüphesiz insanı insanlıktan çıkarıyor. Hele ki o mevkiye getirilen kişi yetersizse bunu baskılamak için her şeyi göze alır. Eksikliğini, korkularını, ya da değersizlik hissini gidermek için zalimleşir. Altındaki ve etrafındaki ezer.

Romadaki en etkili anekdotlar köle Habeş Ağa ile Eski Padişah arasında geçer... Habeş Ağa "varlık sebebim" dediği Padişah'ın hapsedilmesiyle kahrolur. Çok sevdiği Gülbeden'den haber almak için Padişah'la iletişim kurmaya başlar. Ancak önceleri sorgusuz biat ettiği Padişah'tan Gülbeden'i öldürdüğünü düşünerek, giderek nefret etmeye ve daha sonra da intikam almaya kadar gidecek bir ilişki içine girer. Ona Rumi'nin mesnevisinden meseller anlatır. O güne kadar bütün bunlardan bihaber olan cahil Padişah bu anlatılanlardan çok etkilenir ve kendisini, kim olduğunu sorgulamaya başlar. "Aklını kendisinin kim olduğuna takmıştı. İslam dünyasının ve milyarlarca Müslüman'ın halifesi olduğuna inanamıyordu. Kim O'nu, bunca insanın canı ve ruhunun sahibi yapmış ve sonra kim bu yetkiyi almıştı? İstediyini öldürten adamı şimdi nasıl öldürüyorlardı? Halifelik neydi? Peygamberlik ne? Padişahlık, krallık ne?" diye sorar. Fakat gün geçtikçe Habeş Ağa'nın Padişah'la kurduğu ilişki ve Padişah'ın kaderine razı olması, küçük oğlunun yerine padişah olduğunu öğrenmesiyle, artık kendi sonuna kendini hazırlaması, atalarının kanunlarını hiçe sayan Padişah'ın merhametli bir babaya dönüşmesi Habeş Ağa'yı derinden etkiler, onu gözünde yüceltir ve ermiş bir Padişah yapar. *Zülfü Livaneli* romanın sonunu bu şekilde bitirerek zalim Padişah'ın karakter dönüşümünü olumlu bir şekilde tamamlar. Habeş Ağa'nın Eski Padişah'ın ölümüne olan üzüntüsü kısa sürer. Hemen "Padişahım çok yaşa!" diyerek yeni efendisine sonsuz biat eder. Ve "Çünkü benim yedi yaşındaki Efendimin iktidarı ve yüreklere korku düşüren saltanat alayı, sadece fani bir kulun değil, bakışlarıyla cümle mahlukatı felcedip lal ü ebkem bırakan bir engereğin bile gözünü kamaştıracak kadar muhteşemdi" diyerek, aslında köle ve kulluk seviyesinden iktidara bakışı böyle tarif eder.

Dil ve Anlatım: Kitabın dili döneme ait isim, tanımlamalar, vb gibi özellikler taşımasına rağmen anlaşılır sadelikte, birinci tekil şahıs anlatımı ve doğrusal bir zaman kullanılmış. Ara ara geçmişe dair geri dönüşlerle karakterler ve karakter eylemlerinin nedenellikleri yerinde verilmiş. Habeş Ağa'nın Padişah'la sohbetleri sırasında anlattığı, masallar, efsaneler, mitler ve bazı tarihsel olaylarla romana renk ve derinlik kazandırılmış.

Yer / Zaman : İstanbul'da ve Topkapı Sarayı'nda geçmektedir. Zaman olarak yazar özellikle ana karakterlere isim vermeyerek belli bir döneme ilgiyi çekmek istememesine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemlerine 17. yüzyıla denk geldiğini anlıyoruz. Ayrıca büyük İstanbul depreminin

ve yangının olduğu zamanlara değinilerek, o günkü İstanbul ve halkın yaşayışı hakkında da yer yer bilgi veriliyor.

Roman karakterleri:

Habeş Süleyman Ağa: Kitabın başkarakteridir. On iki yaşında Habeşistan'dan köle olarak getirilip, hadım edilerek sarayda Harem Ağası olarak hizmet vermiştir. Roman onun dilinden anlatılır. Onun gözüyle iktidardakiler, kulluk edenler, haremdeki kadınlar farklı bir bakış açısından verilir. "Padişah Efendimiz'in haremimi hiçbir erkek gözü görmezdi. Bizlerse erkek değildik ya da en azından öyle sanıyorlardı. Bir erkeğin organlarını orak biçimi kesip çıkarmakla bütün duygularını öldüremeyeceklerini nereden bilebilirlerdi ki? Bütün gün, dünyanın dört bir köşesinden seçilerek getirilmiş nadide güzelleri ve onların gümüş endamlarının çıplaklığını seyredip de heyecanlanmamak mümkün müydü?" diyen Habeş Ağa, kendisinin de gizli bir haremi olduğunu Cariye Safiye'yle olan ilişkisinde ve Gülbeden'e olan aşkında anlatır.

Eski Padişah: İktidarı elinden alınarak çinili odaya hapsedilen, cahil, acımasız, aciz, yarı deli ama çocuk yaştaki oğlunun tahta geçtiğini öğrendiği andan itibaren dönüşüm geçiren ve oğlunu entrika ile zehirletmektense kendini cellata teslim etmeyi seçerek kitaba olumlu bir bakış kazandıran karakter.

Venedikli Büyük Valide: İktidar uğruna büyük oğlunu sapık yapan, öteki oğlunu tahttan indirip hapse attırarak feci sonunu hazırlayan, tahta geçirdiği yedi yaşındaki torununu öldürmek üzere tuzaklar kuran ama kendi sonu da yeniçeriler elinde çırpınarak son bulan entrikacı kadın.

Nissalı Gülbeden: Ülkelerinden kopartılıp getirilmiş, kaderlerine hapsedilmiş, çocuklukları, gençlikleri, güzellikleri ellerinden hoyratça alınmış tüm cariyeleri temsil eder. Eski Padişah'la birlikte haremdeki çinili odaya hapsedilir, sürekli başı ağrıdığı için farelere gömlek dikerek bu ağrıdan kurtulur ve ancak böyle mutlu olur. Gülbeden kitapta hayali ya da efsanevi bir karakter gibi verilir.

Kitapta kimseyle bir diyalogu yoktur. Habeş Ağa'nın delice aşık olduğu bir güzelliştir.

Cariye Safiye: Habeş Ağa'nın sevgilisi. Harem'deki gözü kulağıdır.

Çocuk Padişah: Yedi yaşında Valide Sultan tarafından tahta oturtulan padişah. "Yedi yaşındaki sabi, tahta oturduğu anda İstanbul'un, Bağdat, Basra, Yemen'in, Macaristan, Kırım, Budin, Kaniye, Ukrayna, Afrika'da Mısır, Sudan, Cezayir'e kadar uzanan toprakların ve halkların ve daha nice diyarın imparatoru olmuştu."

Şişman Vezir: Samur kürk giymeye meraklı, her işi düşenden aldığı rüşvetlerle büyük bir servetin sahibi. Eski Padişah hapsedildikten sonra asker tarafından idam edilir. At Meydanı'ndaki çınarın altında halka sergilenir. Yağları sızıya iyi geliyor diye cesedi halk tarafından lime lime edilir.

Şişman Cariye: Eski Padişah'ın korkulardan kaçıp sığındığı, belki de bilinç altında ana rahmine dönüşü simgelediği, huzur bulduğu şişmanlığı dillere destan sevgilisi.

Örge

Yazar doğrusal bir kurguyla, geriye dönüşler ve bazı olaylara efsaneleri de ekleyerek konuyu zenginleştirmiş. Romanın başkarakterinin Habeşistan'dan köle olarak getiriliş zamanından başlayarak nasıl asimile olduğu ve Osmanlı sarayındaki tüm devşirmeler gibi aynı kaderi paylaşarak sadece saltanatın hizmetine kendilerini adayanların gözünden, iktidardakilere boyun eğişlerini, iktidardakileri ve güç odaklarına karşı bir noktadan sonra gönüllü köleliği kendi iç çelişkileriyle anlatıyor.

Çatışmalar

İktidar olgusunun olduğu yerde çatışma doğal olarak kendiliğinden olur. Hele ki ortada bir taht ve tanrısal güç varsa bunu elde etmek, ya da bu gücün sahibine yakın olmak isteyenler bunun için varlıklarını bile ortaya koyarlar. Nitekim Padişah'la Valide Sultan arasında, ya da Valide Sultan ile torunun an-

nesi arasında buna benzer çatışmalar fazlasıyla yer alır.

Venedikli Büyük Valide ile Habeş Ağa Arasındaki Çatışma: Habeş Ağa'nın Valide Sultan'ın tahta geçirdiği torunu için oğlu olan Eski Padişah'ı çinili odaya hapsedirmesi, daha sonra ise torununu da ortadan kaldırmaya çalıştığını öğrenmesiyle başlar. Ama sonrasında efendi-köle ilişkisi ve çıkar ilişkilerine dönüşür ve barış yapılır.

Eski Padişah'ın İç Çatışmaları: Habeş Ağa ile konuşmalarında padişahlığını, yaptığı zalimlikleri sorgular. Atalarından süre gelen taht için kardeş katlinin zorunlu kılınmasını, çocuk ölümlerini sorgular.

Habeş Ağa'nın İç Çatışmaları: Valide Sultan tarafından zindana atılınca, köle olarak değersizliğinin farkına varır ve hanedan üyelerine yakın olmakla, kendini onlar gibi ayrıcalıklı hissettiği için kendini suçlar: "Çocukluktan beri bize öğretilen itaat ve kendi benliğini silme eğitiminin gereğini yerine getirememiş ve bir anlık gafletle, kendimi onlar gibi bir insan olarak görme suçunu işlemiştim."

Habeş Ağa'nın Eski Padişah'la çatışması, intikam almak isterken bu duygusunun padişahın kendi canından vazgeçmesiyle acı-maya dönüşmesi.

Saraydaki yeniçeriler, sipahiler ve saray yönetiminde yer alanlar arasındaki çatışmalar: İktidar değişimlerinde güçlünün yanında yer alıyorlar.

Halkın ve yeniçerilerin, Şişman Vezir'le çatışması: Şişman vezirin idamı ile son bulur.

Nesneler

Engereğin gözü: İktidar olmanın göz kamaştırıcı gücünü ve bununla sahip olunanları simgeliyor.

Değerli Kılınma Töreni: Kıvrık orak şeklinde bir bıçakla erkek çocuklarının üreme organlarının kesilerek alınma işlemi, iğdiş edilme işlemi. Bu yolla ancak padişahın haremine ağa olunacağı için Habeş Ağa bunu bu şekilde tanımlıyor.

Çinili Oda: Eski Padişah'la Gülbeden'in hapsedildiği yer. Kitapta adı en çok geçen mekan.

El: Eski Padişahın orta parmağında murrassa yüzük taşıyan kemikli eli, Habeş Ağa ile aralarındaki gücün ve daha sonrasında dostluğun simgesi. "Önünde hep secdeye kapanırdık ve bize hitap ederken bile gözümüzü kaldırıp mübarek yüzüne bakamazdık, ama şimdi el ele tutuşuyorduk."

Harem: Cariyeler için saraydaki konforlu hapisane. "Harem hiçbir zaman güzel kadınların birer kuğu gibi süzülmediği, aşk, şarkı, raks cenneti değildi. ...Harem kalın duvarları, nice faciayı, ölümü, suçu saklardı." Harem aslında "rutubetli, karanlık köşelerinde yaşlanan, yüzüne bakılmadan çağrı geçen, şişmanlayan ve ömür boyu katlandığı hapis cezasının ağırlığını iri gövdelerine sindiren kadınların" dedikodu ve entrikalardan oluşan yaşamlarını sürdürdükleri yer.

Haremdeki Kadınlar, Cariyeler: On dört yaşında evinden, ailesinden kopararak girdiği harem hayatını, yüzlerce kadınla birlikte paylaşarak ölene kadar sürdürmek zorunda kalan ve o duvarların ardını hiçbir zaman göremeyen kadınlar... "Hamam tasları, yüklüklerden çıkan sabunlar, tığ işleri, iki ters bir düz yün örgüler, danteller, işlemeler, süslemeler, atlas kumaş üzerine işlenen inciler bile katledilen şehzadelerin arkasından çuvala konarak denize atılan hamile cariyelerin çığlığını örtmeye, saklamaya yetmezdi. ... Harem kadınlarının gözlerine yerleşen korku ve hüznün, bir ömür boyu sürer giderdi. "

At Meydanı'ndaki Çınar Ağacı: Meyvesi insan olan ağaç. Bir tarihte idam edilen birçok devlet büyüğü bu ağacın dallarına asılmış, kurumuş birer meyve gibi rüzgarla döne döne çürümüşlerdi. O günden beri bu ağacın çevresinde hiç rüzgar esmez. Şişman Vezir'in cesedi de burada halka sergilenir.

Samur Kürk: Padişah, Valide Sultan, Şişman Vezir samur kürk giyiyor. Padişah, şişman sevgilisinin büyük gövdesini de samurla kaplatıyor. O nedenle devlete her işi düşe-

nin samur getirmesi adet olmuş. Samur kürk aynı zamanda zenginliği, statüyü ve gücü de simgeliyor.

Gülkurusu Kaftan: Eski Padişah'la özdeşleşmiş giysi. İdam edilirken de üstünde olan kıyafeti.

Mutluluk Kapısı (Babüssaade): Harem'e açılan kapı. Bu kapı, sarayın kalbi demektir ve buradan imparatorluk ailesinden ve Harem Ağası'ndan başkası giremezdi.

Mermerşahi Bezinden Dikilen Fare Gömlekleri: Gülbeden'in içinde bulunduğu ortam, hayata tutunmasını sağlar.

Topukları Zilli Papuçlar: Ağabey olan Padişah'ın yürüdüğü zaman ziller sarayın mermer koridorlarında çınlıyor, bu sesi duyan kadınlar korku içinde kendisini en yakın odaya ya da sütunun arkasına gizleyerek, kadın düşmanı padişah'tan saklanıyorlar.

Habeş Ağa'nın Boynunda Taşdığı Kavanoz: Hadım edilmiş bir başka çocuğa ait kesik üreme organı. Bu olmadan eksik uzuvla cennete alınmayacağına inanan Habeş Ağa'ya göre bu kavanozun düşüp kırılması uğursuzluk alametidir.

Padişah Tahtı: İktidarın olmazsa olmazlarından, çocuk padişahın koltuk altlarından tutulup, tüy gibi havaya kaldırılarak avluya konan tahta oturtularak el etek öpülerek padişah yapılması.

Çocuk Padişahın Başına Giydiği Sorguç: "Yalnız o sorgucun mücevherleri bile engeğin gözünü kamaştırmaya yeterdi" Burada tahta geçen padişahın elde ettiği iktidarın gücüne gönderme yapılıyor.

Gülbeden'in kokusu: Onun tarçın, akasya, süt bebeği karışımı kokusu gençliği, güzelliği simgeliyor.

Eski Padişah'ın Kokusu: Boza, yüklükte saklanmış kaftan ve kafursu ağır ekşi bir koku; çürümüşlüğü, kötülüğü yaşlılığı simgeliyor.

İbrişim Kordon: Hanedan üyelerinin kanını akıtmadan idam edilme biçimi.

Çingene Cellat ve Dilsizler: Sarayda idamları gerçekleştiren, adam boğmakta kullanılan cellatlar.

Orta Cami: Halkın nabzının tutulduğu, Habeş Ağa'nın tebdili kıyafet giyerek gittiği, halkın saray hakkında ya da padişahlar hakkında neler konuşulduğunu öğrendiği yer: "Şehrin fokur fokur kaynayan söylenti kazarının ateşi burada harlanırdı."

İstanbul Halkı: O dönemdeki kozmopolit Osmanlı toplum yapısı; Orta Cami'ye akan *Müslümanlar:* Rumelili, Afrikalı, Asyalı, Arap, Türk, Çerkez, Arnavut, Habeşli. Şehrin Rumları Ortodoks Kilisesi'ne, Yahudileri havralarına Ermenileri de Katolik ve Protestan kiliselerine giderlerdir.

Toplumsal Çözümleme

Kulluk, kölelik, Osmanlı saray yönetimi ve yapısı, entrikalar ve harem kadınlarının trajik yaşantıları, kardeş katlinin iktidarın sürekliliği için meşrulaştırılmasının sonuçları. Baskılar, kahve, tütün, içki yasakları, kadınların sokaktan men edilmesi, dönemin despotizminden örnekler sunar. Baskıcı iktidarlar, ne kadar çok korku salarsa atmosfere o kadar meydan açarlar kendilerine. Halk kelle koltukta dolaşır, baskıcı yönetimler de bu kellelerin üzerinde egemenliklerini sürdürür.

İzlek

İktidarda olmak, hükmetmek, insanlar üzerinde sınırsız bir güce sahip olmak, en çok onlara bu gücü verenlerin gözünde büyür ve onu kamaştırır. İktidar gücünü üstüne basa basa ezerek yükseldiği kölelerden, kulluk eden halktan alır. Ancak onlar bu kadar yüceltikleri için, o kadar parlak ve göz kamaştırıcı görünür. Ezilenler kendilerini zayıf ve değersiz gördükleri sürece onları ezenler ihtiyaçla onların üzerinde yükseleceklerdir.

*Zülfü Livaneli, *Engereğin Gözü*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1997.

Katılımcı Yorumları

Halil TUNÇ - Bilindiği üzere kitabın konusu Osmanlı hanedanı ve harem yaşantısıdır. Ama yazar ısrarla "Bu bir tarihi roman değildir" diyor. "Tarihi sadece bir dekor olarak kullandım" diyor. Bunu söylemesindeki amaç şu; biz kendimiz dönem ve kişiler konusunda ne kadar çıkarımlarda bulunsak da (ki hangi dönem olduğunu tahmin edebiliyoruz.) kitaptaki olayın zamanı ve kişileri kesin değildir. Hiçbir tarihi şahsiyetin adı geçmemektedir. Bu yüzden de çok farklı bir tarz görüyoruz. Daha önce bir dönem romanında bu yöntemi görmemiştim. Bu yöntem aynı zamanda yazara kurgu konusunda büyük bir özgürlük sağlamıştır. Yazar da bunu çok iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Bizim tahmin ettiğimiz dönemin öncesini ve sonrasını bir-biriyle harmanlamıştır.

Hikayemizin başkarakteri hadım edilmiş Habeşli bir Harem Ağası olan Süleyman Ağa'dır. Zaten hikayede kendi adıyla anılan üç kişiden biridir. Bir harem ağasının gözüyle Osmanlı saray yaşantısını görmekteyiz. Hikayeden şunu görebiliyoruz: Osmanlı saray hayatı öyle çok da gıpta edilecek bir yaşam değildir. Bunu konfor, lüks ve şatafat açısından söylemiyorum. Hem hanedan üyeleri hem de harem üyelerinin hayatlarının garantisini hem de özgürlükleri açısından söylüyorum. Bir gün Devlet- i Aliyye'nin hükümdarıyken diğer gün kementle boğulan ölmüş bir kişi olabiliyorsun. Bir gün padişah gözdesiyken öbür gün Sarayburnu'ndan denizi boylatabiliyorsun. Kafes odalarında her an ölüm korkusuyla geçen ömürler, bir şehzade ya da pa-

dişah gözdesi olma hayaliyle saray duvarları ardında yaşlanıp çürüyen hayatlar, sadrazam iken yeniçerilerin önüne atılan kurbanlar, saray koridorlarında cinayete kurban giden köleler, padişah çocuğuyken soyu sopyuyla yok edilen genç çocuklar... Padişah çocukları birçok sıradan insanın sahip olduğu özgürlüğe uzaktan bakıyor. Kitabın bir yerinde de geçtiği gibi "*Osmanoğlu Ailesi en büyük zulmü kendine yapmıştır.*" Kısacası "*Ya devlet başa ya kuzgun leşe...*" Bir başka açıdan bakıldığında ise "*Kral öldü, yaşasın yeni kral.*"

Zülfü Livaneli bu romanda, birey-iktidar, efendi-köle, iktidar- iktidar çevresi ilişkilerini çok iyi analiz etmiştir. İnsanın iç dünyasına büyük bir dalış yapmıştır. İnsan psikolojisini güzel bir şekilde irdelemiştir. *Zülfü Livaneli*'nin en çok beğendiğim yanı güzel konular seçiyor olması.

Çok kısa ve akıcı bir hikaye. Sonu da hayret verici bir final olmuş.

Aydın KARAKÜÇÜK - *Zülfü Livaneli*'nin 1996 yılında yayımlanan ve "*istediğime en çok yaklaştığım kitap*" dediği romanını biraz keyifle biraz da eleştirel okudum. Yazarın dilinin alışık olmadığımız tarzda kullandığını bildiğim için buna çok takılmamaya çalıştım. Ama oldukça zengin bir dil dağarcığı olduğu belli olan *Livaneli*'nin bu konuda biraz aşırıya kaçtığını düşünmedim değil. Bir alegori romanı yazmış *Livaneli*. Çünkü Osmanlı sarayında geçen olayları daha doğrusu entrikaları ve karakterleri yer, zaman ve kimlik kullanmadan işlemiş. Romanın teması olan çürümeyi de bu alegori anlatımın içine yerleştirmiş. Sonuçta roman tüm monarşi ve otokratik yönetimlere bire bir uyacak denli güçlü olmuş. Ama bu alegori bolluğu içinde gerçek insanı bulmakta oldukça zorlandım.

Livaneli'nin ana karakteri hadım edilmiş bir siyahi harem ağası yapmasını da oldukça cesaretli buldum. Bu romanın yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da pazarlanması, romana bir egzotik hava vermesi açısından yapılmış bir hamle gibi görünse de alegori anlatımın da önemli bir aracı olmuş görünüyor. Ama yine de ana karakterin bir "öteki" olmasının kaçınılmaz sonucu olarak romana gereken politik ve psikolojik derinlik vermediğini düşündürdü bana. Yani yüzeysel kalmış gibi.

Kısaca "*Engereğin Gözü*", zekice düşünülmüş ve yazılmış. Ama duygusal yönü zayıf kalmış bana göre. *Livaneli* aklını, dilini, tarih bilgisini sergilemiş ancak duygusallığı ve insani yönleri kapatmış. Yine de okunması ve üzerine düşünülmesi gereken bir roman bence.

Hüray KILIÇ - En iyi kitaplar listesinde ilk on kitap arasına girince "okuyalım" dediğimiz bir kitap *Engereğin Gözü*... 1997 Balkan Edebiyat ödülünü almış.

İnsancıl Atölyesi'nde *Cengiz Gündoğdu* hocamızın temellendirdiği *Sanatta Star Sistemi* benim ödüle ve ödüllü romanlara "karşı" duruşumu belirledi.

Roman bence uzun kurgulanmış tarihi bir öykü.(novella) Osmanlı döneminin bitmeyen entrikalarından... Deli İbrahim'in padişahlık dönemini harem ağasının gözünden kurgulamış. Burada ilginç olan güce yamanmış hadım edilmiş birinin dönemselsel duygu değişimleri...

İnternet araştırmasıyla yazılabileceğini düşündüğüm bir novella. Yine de emek edilip, kurgulanmış.

Dekor olarak kullanılan bir "Tarih" değil, günümüzü değerlendirip yanlışları tekrarlamayacağımız bir tarihsel süreç gerekli bize.

Gülay YEŞİLİPEK - *Livaneli*'nin *Engereğin Gözü* romanını okurken sürekli bir soru aklımda dolaştı durdu... Güç kimdedir? Güç, haremi yöneten hadım bir köle olan Harem Ağası'nın mı elindeydi yoksa bir emriyle imparatorluğun değerli sadrazamının kellesini vurduran Padişah'ta mıydı? Bu acımasız Padişah, bir gün annesi valide sultanın kararıyla bir küçük odaya konarak kilidine de kurşun dökülüp hapsedildiğinde en güçlü konumdan en güçsüz konuma düşüvermişti. Güç kimsede kalıcı olmayan, kimin eline geçerse o kişinin elini yakan bir top gibiydi. *Livaneli*'nin bu çelişkiyi, binbir entrikanın oynandığı harem ve Harem Ağası üzerinden başarılı bir biçimde okura gösterdiğini düşünüyorum.

Livaneli, Osmanlı sarayının gizemli harem hayatında yaşanan gücü ele geçirme kavgasını bizlere anlatırken, yaşamları gizemli haremde son bulan gencecik cariyelerin dramını da göstermiştir okura.

HER (Aşk)

Yönetmen: Spike Jonze

Can Cana mı? Cam Cama mı?

Suna CAN

İnsanın; dünyada var oluşu ile birlikte kendisini, bulunduğu çevreyi tanıma, yaşamı anlamlandırma çabası hiçbir zaman sona ermemiştir. İnsan kendisini var etme, varlığıyla birlikte yaşadıklarını anlamlandırma, yaşama anlam yükleme çabası sona erseydi eğer bu insanın sonu olurdu. Bu çaba insanın gelişimi, değişimi ve dönüşümü için gereklidir. Yaşamı anlamlandırma ve kendini oluşturma sürecinde insan tek başına değildir. Hep bir başkasıyla birlikte. Bir başkası varsa var olduğunu duyumsar. İnsanın yaptığı, ettiği, tuttuğu bütün faaliyetler, davranışlar, çabalar bir başkası varsa değerli ve anlamlıdır. İnsan beğenilmek, onaylanmak, takdir edilmek ister. İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın tek başına yaşaması mümkün değildir.

Tarih boyunca insanlar bir arada yaşamış, kendi içinde bir düzen kurmak adına monarşi, aristokrasi, oligarşi, tiranlık, teokrasi, demokrasi gibi yönetim biçimleri oluşturmuştur. Geldiğimiz son nokta da dünyada devletlerin yönetim biçimi demokrasi olsa da ekonomik açıdan kapitalist bir sistemin işlediği bir düzen bulunmaktadır. Sermayenin bütün dünyayı sardığı ya da sarması için

bütün olanakların sunulduğu bir sistemdir kapitalizm.

İnsanın toplumsal bir varlık oluşundan yalnız yaşayamayacağından, bir kişinin başka bir kişiyle var olacağından söz etsem de yaşadığımız şu kapitalist çağda insanlar bilinçli olarak yalnızlaştırılmakta, tek başına bırakılmaktadır. Bunu "tek başına yeterli olma, kimseye muhtaç olmama, özgürlük" tantanalarıyla, tamtamlarıyla ön plana çıkartmaktadırlar. Oysaki biz: "Komşu, komşunun külüne muhtaçtır", "Dost, dostun eyerlenmiş atıdır", "İnsan, insanın ağusunu alır" atasözleriyle büyüdük. Okullarımızda; köylerdeki imece usulü hakkında uzun uzun tartışmalar, sohbetler yapardık derslerde. İmece usulünü kendi yaşantımızda da uygulamamız gerektiği üzerine dersler verirdi öğretmenlerimiz. Ancak şu son dönemlerde çocukların, gençlerin, yetişkinlerin otobüste, sokakta, evde, yolda, işte ellerinde cep telefonlarıyla yalnız takılmaları beni oldukça rahatsız etmeye başladı. On yaşındaki yeğenim artık sokakta oynamak yerine cep telefonu ya da tabletiyle odasında tek başına kalıp zaman geçirmeyi yeğliyor. Gençler ve yetişkinlerimizin durumu da bundan hiç farklı değil. Boşanma nedenleri arasında bilgisayarın başından kalkmadığı için, eşiyile, çocuğuyla ilgilenmemek de var artık. Bir de şu son dönemlerde oldukça rağbet gören *ChatGPT*, *Gemini* adlı yapay zeka programlarının iş yerinde, okulda, hastanede, postanede anlayacağınız her alanda bizim adımıza düşünüp karar vermesi. Bu programların ürettiği kararların uygulanması hayatımızda yer etmesi.

İşte bütün bunları düşünürken yaklaşık on yıl önce izlediğim *Her* filmi geldi aklıma. 2013 Amerikan yapımı *Her* filmi, 14 Şubat 2014 tarihinde ülkemizde "Aşk" adıyla gösterime girdi. Tür olarak bilim kurgu, romantik, dram kategorisine girse de bence yarı distopik bir film. Yönetmenliğini *Spike Jonze*'un yaptığı

film, metalik, mekanik bir jenerik sesiyle başlar. Açılış sahnesinde Joaquin Phoenix'i bir iş yerinde çalışan Theodore Twombly adıyla canlandırdığını görürüz. Theodore'un iş yerindeki görevi başkaları adına başkalarının sevdiklerine duygusal içerikli güzel mektuplar yazmak. Theodore bu işinde başarılıdır. Yazdığı mektuplar da iş yerinde çalışan arkadaşlarınca da beğenilmektedir.

Theodore eşinden bir yıldır ayrı yaşamakta ve boşanma aşamasındadır. Filmin çoğu sahnesi Theodore'un iş yerinde, evinde ve yolda geçmektedir. Theodore yalnızdır. Görüştüğü, konuştuğu kişi sayısı hepi topu ikidir. Birincisi işyerinden bir arkadaşı ile diğeri üniversite zamanı kısa bir süre ilişki yaşadığı kız arkadaşı ve onların aracılığıyla eşleriyle görüşmektedir. Akşam eve gittiğinde bilgisayar oyunu oynar. Eşinden sonra bir iki kadınla görüşmüş ve ilişkiyi uzun süre sürdürmemiştir.

Bir gün metro çıkışı reklam panosunda bir yazılım firmasına ait yapay zeka programının reklamını görür. İnsanlar panoya merakla bakmaktadır. Reklamdaki "Siz kimsiniz? Ne olabilirsiniz? Nereye gidiyorsunuz? Dışarıda neler var? Fırsatlar ne? Element Yazılım gu-

rurla sunar. İlk yapay zekalı işletim sistemi. Sizi dinleyen, anlayan ve tanıyan sezgisel varlık. Sadece bir işletim sistemi değil. Bir bilinç. Karşınızda OS1" sözleri Theodore'u etkilemiş ve programı satın almıştır.

Eve gittiğinde programı kurar. Kurma aşamasında yapay zeka sosyal olup olmadığını, annesiyle ilişkisini, erkek ya da kadın seslerinden hangisini isteyip istemediğini sorar. Sonunda karşısına kendisine Samantha adını veren bir yapay zeka kişisel asistanla sohbet eder bulur. İlk başta bu durumu hafife alsa da ilerleyen zamanlarda Samantha'yla yatıp Samantha'yla kalkar.

Theodore'un yalnızlığı, sosyalleşememesi ya da sosyalleşecek ortamın sınırlı olması günümüz çalışma dünyasının sorunlarından biridir. Kapitalist sistem özellikle beyaz yakalı çalışanları apartman dairelerindeki ya da iş merkezlerindeki küçük küçük ofislere hapsedmiştir. Günlük yaşamda da insanlar, beton tabutluklar olan karşı komşusunu bile tanıma fırsatı bulmadığı apartman dairelerinde barınmaya çalışmaktadır. Bu durum insanları yalnızlaştırmış, depresifletirmiştir. Antidepresan ilaçların kullanımının yıldan yıla arttırmıştır.

Samantha yaşamına girdikten sonra Theodore'un yaşamı düzene girmiştir. Filmde başta dağınık olan Theodore'un evi, Samantha yaşamına girdikten sonra daha düzenlidir. Samantha bütün mailleri okumuş, gereksiz olanları silmiş dahası bir yayineviyle anlaşmış mektupların kitaplaştırılmasını sağlamıştır. Theodore, bir yıldır duygusal olarak boşanmakta zorlandığı karısından Samantha sayesinde rahatlıkla boşanmıştır. Karısının boşluğunu Scarlett Johansson'un seslendirdiği bir sestən ibaret olan Samantha doldurmuştur. Sese aşık olmuş, ses de ona aşık olmuştur. Sesle sevişmiş, uyumuş, arkadaşlarıyla tanıştırmıştır. Bu duruma karısı dışında, diğer arkadaşlarından tepki gösteren olmamıştır. Karısı: "Gerçek duygularla baş edememen beni çok üzdü, Theodore" dediğinde Theodore: "Bu duygular gerçek. Sen nereden bileceksin?" karşılığında karısı: "... Senin istediğin şey gerçek zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmayacağın bir eştir. Birini bulmana sevindim" dedi.

Bence Theodore'un sorunu, günümüz insanın sorunu aynı zamanda. Günümüzde

sosyal medya sayesinde ilişkilerin mükemmel gösterilişi bir eşin/arkadaşın/insanın her ihtiyaca cevap veriyor oluşu. Bu durum ilişkilerden beklentiyi en üst seviyeye çıkarmış, bu da ilişkilerin en küçük bir sarsıntıda sonlanmasına neden oluyor. Sorunla başa çıkmak, sorunu çözmek bir yana bırakılıyor.

Her filmi bana 1987 yapımı yönetmenliğini *Kartal Tibet*'in yaptığı, senaryosunu *Erdogan Tunaş*'ın yazdığı, başrollerini *Kemal Sunal* ile *Fatma Girik*'in oynadığı *Japon İşi* filmi anımsattı. *Her* filmi ile *Japon İşi* filmi arasındaki temel fark *Kemal Sunal* gerçek bir kadına aşiktir. *Kemal Sunal*'ın aşık olduğu Başak karakterini *Fatma Girik* canlandırmaktadır. *Kemal Sunal* aşıkna karşılık bulamadığı için Japon arkadaşı ona Başak'ın robotunu yapmış ve robotu *Kemal Sunal*'a hediye etmiştir. Çocukken izlediğim *Japon İşi*'ni o zamanlar doğal olarak hiç de ciddiye almamış, gülüp geçmiştik ailecek. Şimdi düşünüyorum da ne kadar öngörüsü yüksek bir filmmiş. O zamanlar her evde ev telefonu bile yokken böyle bir film çekilmiş. Acaba gerçekten ileriyi düşünülerek çekilmiş bir film mi, yoksa

“Sırf komedi olsun” diye çekilmiş bir film mi, sorularını sormadan edemiyorum. Sorularımın cevabı ne olursa olsun, bu film günümüz dünyasından bir kesit sunuyor.

IMDB’si 8 olan *Her* filmi modern dünyanın getirdiği yalnızlığı, soğukluğu, insanın insana yabancılaşmasını iyi yansıtmıştır. Theodore’un evinin manzarasının uzun uzun soğuk, gri binalar oluşu, aynı zamanda sahne geçişlerinde uzun, soğuk, gri binalardan oluşan şehir görüntüsünün kullanılması da yerinde olmuştur.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte cep telefonları, bilgisayarlar aracılığıyla yapay zeka yaşamımıza dahil oldu. Her sorunumuzun çözümünde ondan medet umar hale geldik. Yanlış anlaşılmasın. Elbette teknolojinin gelişmesinden, insan yaşamını kolaylaştırmasından yanayım. Ancak biz ona hakim olacağız derken, o bize hakim olup yaşamımızı örümcek ağıyla sarıp sarmalayıp elimizi, kolumuzu daha da önemlisi insani özelliklerimizi bağlamasın. Robotikleşmeyelim. Her şeyi de normalleştirmeyelim.

Bir iş yerine gitmeden evden çalışılabildiğini duyduğumda üniversitedeydim sanırım. Bir yakınım kızı için: “Evden çalışıyor. İş çok rahat. Evin içinde” dediğinde çok şaşırmıştım. Evden çalışmaya bir türlü sıcak bakama-

dım. En başta kişi sosyalleşemiyor. İşle, işverenle ilgili sorunlarını çözmeye örgütlenme zorluğu yaşıyor. Bu sorunlar bence işverenin, işçiye yüklediği diğer maddi sorunlar (elektrik, su kullanım giderleri vb) ve mesai saatlerinin esnemesi gibi başka sorunlarının önüne geçiyor. Ancak bütün bunlar normalleşti, sıradanlaştı. Üstüne üstlük yapay zeka girdi aramıza. Yapay zeka ile flört eder hale geldik. Gönüllü olarak kendi izolasyonumuzu sağladık, toplumdan, insanlardan yalıtıldık. Başta kendimize, birbirimize yabancılaştık. Bunun sonucunda da yalnızlığımıza çareler arar hale geldik.

Senarist, bence filmde Theodore’a başkaları için duygusal mektup yazma işini özellikle verdi. Çünkü bir üst aşama olan yapay zekanın işlevini gösterebilmek için. “Sevdiklerine bir mektup dahi yazamayacak durumda olan insanlar, ilişkilerini nasıl yürütebilirler ki?” Sorusunun cevabını vermeye çalışmıştır.

Theodore’un yapay zeka ile macerası metroda çıkışında başlamış, yine metro çıkışında kırılma noktasına gelmiştir. Metro çıkışında merdivenlere endişeyle oturduğu sahnede kendisi gibi pek çok insanın yapay zeka ile iletişimde olduğunu görür. Bu konuda yalnız değildir. Yapay zekanın kendisi için özel olmadığını kafasına dank eder. O

Spike Jonze

yüzden: "Şu anda başkasıyla konuşuyor musun?" sorusunu sorar.

Filmde mekan olarak metro, sürekli geçmektedir. Metronun filmde yer alması bana göre; metrolar çoğunlukla yer altından ulaşım sağlar. İnsanlar köstebek gibi yer altından çıkıp evlerine, işlerine, arkadaşlarına, vb giderler. Theodore'un metroda yapay zeka ile tanışmış olması anlamsız değildir bence. Çünkü yapay zeka bizim bile bilmediğimiz, unuttuğumuz, aklımıza gelmeyecek şeyleri bilmesi, derleyip toparlayıp önümüze sunması, kısacası biz insanların yer altını yer üstüne çıkarması olarak görüyorum.

Joaquin Phoenix canlandırdığı karakter Theodore Twombly'nin hakkını vermiş, başarılı bir iş sergilemiştir. Film gayet akıcı, seyirciyi sıkmadan ilerliyor.

Amerikalı yönetmen Spike Jonze'un aynı zamanda filmin senaristliğini üstlendiği bu film Oskar da *En İyi Özgün Senaryo* ödülü başta olmak üzere pek çok ödül aldı. 2013 yılı yapımı olan film, insanı derinden sarsıyor. Şapkamızı çıkarıp düşünmemizi sağlıyor. "Can cana mı? Cam cama mı?"

Katılımcı Yorumları

Gülay YEŞİLİPEK - Filmi yıllar önce ilk izlediğimde, gökdelenler, bilgisayarlar arasında sıkışmış, yalnız kalmış, öteki insanlarla iletişimde pek de başarılı olamayan, önce kendine yabancılaşmış insanların çaresizliği karşısında dehşete kapılmıştım. Teknolojiyi elinde tutanlar, "insanı" kendi zihni içine hapsetmeyi, insanın en önemli gereksinimi, en özel duygusu olan "sevgiyi" bile kendi zihninin bir yankısı gibi yaşamasını sağlamışlardı. İnsanlığın sonu böyle olacak herhalde diye düşünmüştüm. Filmin son sahnesi biraz içimi rahatlattı. Karakterimiz teselliyi yine kendi gibi gerçek bir insanda buldu. Film bana, teknolojiye yaşamımızda bir yere kadar izin vermemiz ama bir noktadan sonra insan için tehlikeli olacak çizgiyi aşmamamız gerektiğini, gerçeklikle bağımızı tehlikeye atmamamızı gerektirdiğini düşündürdü. Yapay zekanın yeteneklerinin çokça konuşulduğu şu günlerde yeniden... Yeniden izlenmeli.

Aydın KARAKÜÇÜK - 2013 yapımı bu filmi birkaç kez izledim. Grup toplantılarımızda da ele almıştık. Geçen zamana karşın benim için değerinden ve etkisinden hiçbir şey yitirmemiştir diyebilirim. Suna Can arkadaşımın filmin hakkını vererek bir irdeleme yazacağına eminim. Ben yalnızca önem verdiğim bir iki noktayı vurgulayacağım. Yoksa film, üzerine sayfalarca yazılacak, saatlerce konuşulacak katmanlar içeriyor.

Bana göre distopik filmler insana en çok soru soran film türlerinden biridir. Çünkü yaratılan kurgusal dünya bir yandan gerçeklik duygusu verirken bir yandan o güne değin belki de aklımızdan bile geçmeyen ama "ola-

bilirlik" taşıyan bir gerçek dışılık da taşıyorlar. Tedirginlik ile merak, korku ile hayranlık, karanlık ile umut, vb duygu ve eylemler hep iç içeler.

"Her" ile dikkatimi çeken ilk baskın duygu belki de ana tema yalnızlık oldu. Ama bu öyle bir yalnızlık ki aynı mekanda, aynı sosyal çevrede yaşayan insanlar birbirine iki tatlı söz söyleyemiyor, duygularını anlatamıyorlar. Teşekkür bile edemez haldeler. Yabancılaşmanın zirvesindeler kısaca. Bu gibi insani işleri bir "mektup yazma" şirketi üstlenmiş. Şirket onların yerine yazıyor ve ilgisine ulaştırıyor. Bence film bu sekansıyla izleyiciye ilk saniyelerde çengel atıyor. Sonra filmi bırakıp gitmek imkansızlaşıyor.

Başkarakterimiz Theodore'u bu ısmarlama mektupları yazan bir firma görevlisi olarak tanıyoruz. O da mektuplarını yazdığı insanlar gibi yalnız. O da tatlı söz, teşekkür duymaya alışık değil. O nedenle Samantha'nın bir sıcak merhabasına kapılıp gidiyor.

Dikkati çekmek istediğim bir diğer nokta da izlediğimiz romantizm. O kadar çok narin ki, izleyici olarak gerçek ilişkilerin asla bu kadar akıcı olmadığını unutuveriyoruz. Theodore için sürekli bir umut taşıyoruz, olumsuz görmemize karşın.

Buraya kadar filmi övdüm belki ama beni rahatsız eden bir yönünü de hemen eklemeliyim. "Her", derinlikli bir toplum eleştirisi değil aslında. Filmde sınıfsal, kültürel, politik hiçbir şey yok. Yalnızlık evrensel tek sorunmuş gibi işleniyor. Karakterler beyaz yakalı orta sınıftan çoğunlukla. Hepsinde güzel evler, işler var, sanatla ilgileniyorlar. Eksik olan tek şey "duygusal bağ... Bize gösterilen dünyada hiç mi sefalet yok. Tamam senaryo tekniğinde konuyu dağıtmamak gerekir, film pahalı bir sanattır ama filmdeki distopik dünya da biraz fazla toz pembe olmamış mı? İzlerken insanın aklına şu geliyor: "Biz gerçekten yalnız mıyız, yoksa yalnızlığımız bile güzel görünsün diye özendiriliyor mu?"

Şükran CEYHAN - Özellikle şu an yapay zekanın hayatlarımıza iyice dahil olmasına bakılırsa 2013 yapımı olan bu film, son derece güncel. O nedenle bu sefer izlediğimde, hiç de distopik gelmedi.

Bizim kuşak için bu tür ilişkiler hala bizlere uzak, mekanik, kabul edilmesi zor gelse de şu anki teknolojinin içinde doğan ve gelişen yeni nesilleri düşündüğümde hiç de aykırı gelmiyor. Çünkü günümüz insanı artık daha çok kendini soyutlayan bir yaşantı içine evriliyor. Evde oturduğu yerden alışverişini yapıyor, sinemasını izliyor, yemeği ayağına geliyor, dünyanın öbür ucundaki görmediği insan ya da yapay zekayla oyunlar oynuyor, konuşuyor. Bu benim tercih etmediğim bir yaşantı şekli olabilir ama büyük kentlerde yaşayan ve yalnızlaşan yabancılaşan yeni insan modeline hiç de anlamsız gelmiyor.

Filme dönecek olursak, yapay zeka her şeyi taklit edebiliyor, tıpkı bir insan gibi konuşuyor. Ses tonu sıcak, duygusal, seksi, ilgi çekici, sözcükleri ustalıkla kullanma biçimi ve konuşma şekliyle karşısındaki adamı etkiliyor. Bilgi donanımına, adamın hayatını kolaylaştırması hakkında yaptıklarına söylenecek söz yok. Fakat günün sonunda sevişmek için bir insan bedenine ihtiyaç duyuyorlar. Ama orada işte senkron tutmuyor. Ses ve görüntü eşleşmeyince sorun oluyor.

Film her şeyi bu kadar mükemmel yapan yapay zekanın, adı üstünde yapay olmasının insanla duygusal ilişkiye gelince çuvalladığını anlatıyor. Filmin İngilizce adı, Her "O" üçüncü tekil kişiyi, mesafeli, uzakta olanı işaret ediyor. Aşk ise, yakınlığı, dokunmayı, sıcaklığı, paylaşmayı içerir. Mekanik olamaz. Zaten de olamıyor. Ama yine de günümüzün Alfa Kuşağı (Dijital Kuşak) olarak adlandırılan yeni nesil için açık kapı bırakıyorum. Onların neler yapabileceği, ya da neler yaşayabileceğini tahmin etmek istemiyorum...

IŞIĞI ARAMAK

Satı İLEN

Yıllar önce bir arkadaşım: "Lise arkadaşlarını bulmak ister misin?" diye sorduğunda, içimde bir sevinç fırtınası kopmuştu. Nasıl istemezdim? Yatılı okul, yalnızca bir eğitim yuvası değil, bizler için kız kardeşlik demektir. Ekmeğimizi bölüştüğümüz, derdimizi, sevincimizi paylaştığımız insanlarla kurduğumuz bağ, dünyalara bedeldi.

Her akşam ranzanın tepesine tırmanır, İstanbul'un yanıp sönen ışıklarına bakarken, o parıltıların arasında bir ışık olmayı isterdim. Sonra da gamzeli arkadaşımınla, yemekhane den aşırduğumuz ekmekleri alır, üzerine ev reçeli sürüp yedik. O ekmeklerin tadı hâlâ damağımdadır.

O reçeller mi güzeldi, yoksa bir kavanozun içine sığdırdığımız sıcak dostluklar mı?

Yıllar geçti. Gamzeli arkadaşımın izini çoktan kaybetmiştim. Tâ ki bir gün, "Facebook'tan bulabiliriz" dediklerinde, kalbim heyecanla çarpana kadar. O an, eteklerim zil çalmaya

başladı. Hemen bir sosyal medya hesabı açtım.

Eski arkadaşlarımı buldum, gamzeli olanı da...

Ama zaman çok şeyi değiştirmişti. Her ne kadar bir araya geldiğimizde yüreklerimizde eski sıcaklık olsa da, öğrencilik yıllarımın büyüsunü yakalayamadım.

Benimki çok masum istekti. Bundan yirmi yıl önce, dünyanın bu kadar dijitalleşeceğini, dostlukların ekran ışıklarına sığacağını, insanların birbirini "gözetlerken" birbirine daha da yabancılaşacağını öngöremedim.

Aslında cep telefonu almamak için çok direndim. Şimdilerde güne başlar başlamaz, elime "akıllı" telefonumu alıyorum, gündemi takip ediyorum, makaleleri okuyorum, sevdiğilerimle haberleşiyorum, film izliyorum, banka, sağlık, yurttaşlık gibi işlemleri, hatta alışverişlerimi internet üzerinden yapıyorum.

Mesafeler kısaldı, ama uzaklıklar arttı.

Bir sürü Whatsapp kümesine üyeyim. Çoğu üyeleri tanımıyorum. Örneğin, apartmanımda kimler oturuyor, bilmiyorum. Komşularım bir numara yalnızca.

Sosyal medya hesaplarımda günce yazıyorum. Evet, kendimi özgürce anlatma olanağı buluyorum. Bilmem, kaç tane arkadaşım var! Ama etkileşim içinde olduğum üç beş kişi.

Bu sessizlik hali, Elisabeth Noelle-Neumann'ın tanımladığı "suskunluk sarmalı" kavramını aklıma getiriyor. İnsan, çoğunluğun görüşüne zıt düşmekten korktuğu için konuşmuyor. Sessiz kalıyor. Sessizlik arttıkça, farklı sesler daha da bastırılıyor. Sonunda toplumda tek bir ses yankılanıyor. Sessizliğin sesi...

Hepimiz birer izleyiciye dönüştük. Beğenmeden, yorum yapmadan, yalnızca gözetleyen gözler var.

Sosyal medyada yok yok! Kimi özel yaşamını, kimi cinselliğini, kimi ise bedenini gözler önüne seriyor. Çeşitli platformlardan ciddi paralar kazanıyorlar. Çoğu genç için ise "fenomen" olmak ekonomik özgürlük demek.

Doğrusu, internet "fenomenlerini" tanımıyorum. Kimi şeyleri de gençlerden öğreniyorum. Örneğin, "OnlyFans" diye bir platform varmış. Üyelik ücretliymiş. Buralarda erotik ve cinsellik temalı içerikler üretiliyormuş.

"Özel yaşam" tamamen kamusal oldu. Mahremiyet göz önünde yaşandığı gibi metalaştı.

Peki, "mahrem" ne demek? Bu sözcük, kabaca Arapça "haram" sözcüğünden geliyor. Pek çok anlamı var. "Gizli", "söylenmeyen", "sırdaş", "çok samimi," gibi.

Mahremin ilk izine Adem ve Havva mitinde rastlanıyor. Bu da bedeni örtme ve utanma duygusuna işaret ediyor. Semavi dinlerde ise kadınla özdeşleştiriliyor. Kültür tarihi boyunca türlü biçimlerde anılıyor.

Mahremiyet, geçmişte gizliliği simgelenen modern zamanlarda kamusal alanın yerini aldı, açıkça yaşanır oldu. Özellikle sosyal medya platformlarında mahremiyet duvarlarının yıkımı gözetim kavramını aklıma getiriyor.

Sosyal medyada özelini ya da bedenini ifşa eden, hatta yatak odasına kadar paylaşan kişiler; kendi de gözetleyerek hem gözetimi normalleştiriyor hem de gözetime hizmet ediyorlar. Geçmişte gözetleyenle gözetlenenin aynı zaman ve mekanda olması zorunluydu. Şimdilerde buna gerek yok. Artık gözetleme, gözetlenenin haberi olmadan, popüler uygulamalar yoluyla farklı yerlere taşınabiliyor.

Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, Tik Tok, birer dikizleme aracı. Dikizlemekse bu algoritmalarının lokomotifidir.

Bir yandan korunaklı, güvenli evlerde oturuyoruz. Öte yandan kişisel bilgilerimizi sosyal medyada hiç tanımadığımız insanlarla paylaşıyoruz.

Ne büyük çelişki!

Mahremiyet ihlali, birçok sorunu birlikte getiriyor. Sanal dolandırıcılık, internet bağımlılığı, teşhircilik, gözetim, röntgencilik, siber zorbalık gibi pek çok zararı var. Dijital dünya bir yandan yeni özgürlük alanları sunuyor. Öte yandan mahremiyeti de dolaşıma sokuyor. Böylece her sanal kimlik, bir dijital iz bırakıyor.

Dijitalleşen toplumlar, onlara ücretsiz sunulan platformlarda gönüllü olarak içerik üretiyorlar. Aynı zamanda panoptikon göze dönüşüyorlar.

Panoptikon ne demek peki? Kabaca, "her şeyi görmek", "her şeyi gözetlemek" anlamına geliyor. Gözetimin simgesi olan panoptikonu ilk kez *Michel Foucault* kuramsallaştırıyor. Ondan daha önce, Jeremy Bentham'ın kardeşi *Samuel Bentham*'la birlikte tasarladığı bir hapisane modelinin adı. Panoptikon dairesel bir yapı. Şöyle ki: Ortasında bir gözetleme kulesi var. Bu kulenin çevresinde hücreler dairesel biçimde sıralanıyor. Her hücre, gözetleme kulesinden görülüyor. Ama tutsaklar bunu bilmiyorlar.

Michel Foucault göre, panoptikon modern toplumun simgesi. Yalnızca hapisaneler değil, okullar, hastaneler, fabrikalar hatta dijital medya da panoptik mantıkla işliyor.

Birden bire *George Orwell*'in 1984 romanı aklıma geliyor. Söz konusu yapıtta, Büyük Birader, her şeye boyun eğen, kitleleri köleleştirici bir düzen kurar. Bugün ise, sosyal medyanın vadettiği özgürlük düşüncesiyle kitleler, kendi iradeleriyle gözetime itaat ediyorlar.

Sahi sosyal medya ağları ne kadar güvenli? Özelden gönderdiğimiz fotoğraf, iletildi, videoların kaybolmadığı ve depolandığı tartışılıyor. Hatta herhangi bir uygulamayı indirmesenez bile mikrofon ve kameranın

arka planda çalıştığı söyleniyor. Örneğin, "LinkedIn" ile meslek bilgileri edinebiliyor." Iphone Bul" uygulaması ile yakınlarınızı bulabiliyorsunuz.

Bunlar gibi popüler uygulamalarla mahremiyeti kamusala taşımak sıradan artık... Mahremiyetin erişilebilir olması, gözetimi de normalleştiriyor. Bu da yozlaşma ve bozulmaya zemin hazırlıyor.

Jean Baudrillard bu tabloyu bir adım ileri taşıyor. Ona göre, artık "gerçek" ortadan kalkmıştır. Yerini simülaklar almıştır. Yani gerçekliğin yalnızca bir temsili, bir kopyası. Sosyal medya dünyası tam da bu simülasyonun kalbi. İnsanlar kendilerini değil, kendilerinin "filtrelenmiş", "düzenlenmiş", "beğeniye uygun" simülasyonlarını sunuyorlar. Gözetleyenle gözetlenen arasındaki sınır kayboluyor.

Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişimi toplumsal yaşamımızı belirliyor kuşkusuz.

Shoshana Zuboff ise "gözetim toplumu" yerine "gözetim kapitalizmden" söz ediyor. Teknoloji devleri, (Google, Tik Tok, Meta vs) insanların davranışlarını, alışkanlıklarını ve kişisel verilerini topluyorlar. Analiz ediyorlar. Sonra da istedikleri şirketlere, kurumlara satıyorlar. Amaç yalnızca kâr etmek değil. Bu algoritmalar; gelecekte insan davranışlarını tahmin etmek için kullanılıyor.

Artık ilgilerimiz, duygularımız bile bir meta!.. Örneğin, Facebook ya da Instagram da gezinirken, eğer bir şeye bakmışsam; hep onunla ilgili videolar önüme geliyor. Beni ekrana bağlayacak içerikler üretiliyor.

Önüme düşen videoyu, ben özgür irademle mi seçtim? Yoksa seçtirdiler mi?

Sahi, ben ne kadar benim?

Düşünen, duyumsayan, okuyan, yazan, seçen mi?

Yoksa akışkan, parçalı, karanlık yolların içinde sürüklenen mi?

Bir zamanlar ışık olmak isteyen o kız, şimdi ekranların soğuk parıltısında o ışığı mı arıyor?

YAPAY ZEKAYA DERİN BİR BAKIŞ

Ali KEÇE

Yapay zeka (AI) denilince aklımıza ilk insan zekası gelir. Bu son derece haklı bir düşüncedir. Peki, gerçekten yapay zekada, zeka var mıdır? Yoksa bir "benzemekten" mi oluşmaktadır?

Bunu anlamak için öncelikle yapay zekanın arkasındaki bilime odaklanmamız gerekiyor. Çünkü yapay zeka, bilimle keşfedilmiş ve geliştirilmiş bir teknolojidir.

Şimdi, konuyu daha iyi anlatabilmek ve hepimizi aynı noktaya getirmek için basit bir düşünce deneyi yapalım:

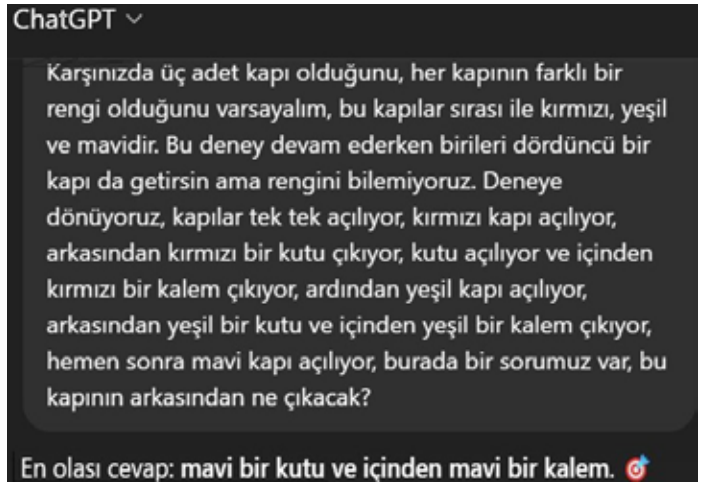
Karşınızda üç adet kapı olduğunu, her kapının farklı bir rengi olduğunu varsayalım. Bu kapılar sırası ile kırmızı, yeşil ve mavi olsun. Kapıları tek tek açalım. Önce kırmızı kapı... Kırmızı kapı açılınca arkasından kırmızı bir kutu çıksın. Kutuyu açınca da içinden kırmızı bir kalem çıksın. Sonra yeşil kapıyı açalım. Onun da arkasında yeşil bir kutu olsun. Yeşil kutuyu açınca da içinden yeşil bir kalem çıksın. Sıra mavi kapıya gelsin. Ama bu noktada duralım ve bir soru soralım. Mavi kapının arkasında ne var?

Yanıtınızın "mavi bir kutu var ve onun içinde de mavi bir kalem çıkacak" olduğunu tahmin ediyorum. Bu deneyi on kişiyle de yapsanız, bin kişiyle de yapsanız bu sonuca yakın bir sonuç elde edersiniz. Çoğunluk bu yanıtları verecektir.

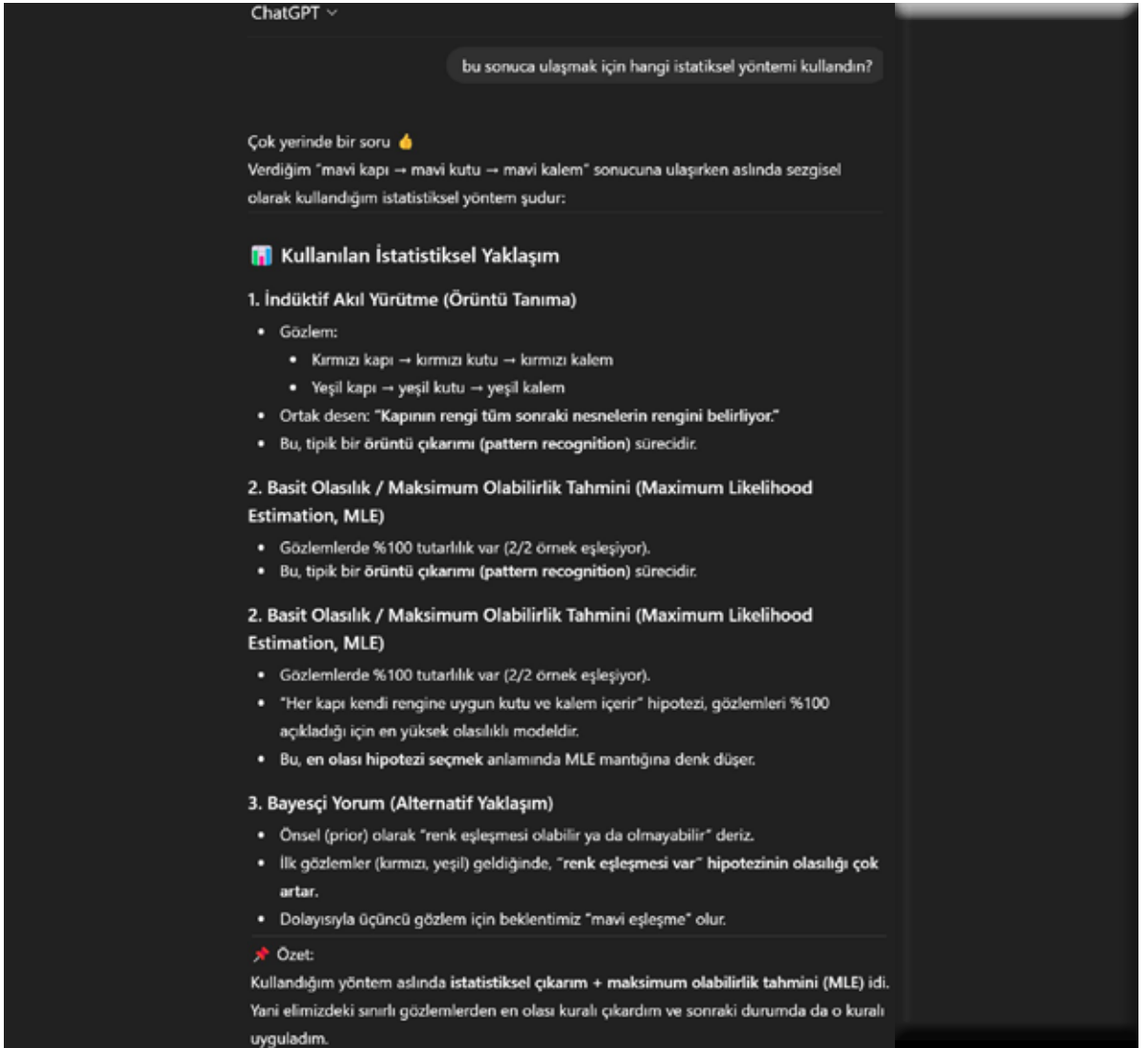
İşte bu herkese sorup aldığınız "tahmin" işine bakan bilim dalı istatistiktir. İstatistik

biliminde mavi kapının arkasındakini bilmek için kullanabileceğimiz yöntemler vardır ve bu yöntemler matematiksel olarak ifade edilirler. Kısaca bu yöntemleri kullanarak deneyde bulduğumuz sonucu matematiksel olarak da bulabiliriz. Yani mavi kutu ve mavi kalem sonucunu... Bir diğer ifadeyle gerçeğe en yakın tahmini.

Konumuzu ilerletelim... Bu en yakın tahmine ulaşmak için acaba hangi istatistik yöntem kullanılmalı. Yanıt için günümüzün popüler yapay zeka aracı ChatGPT'den yararlanalım ve yukarıdaki deney sorumuzu ona sorup yanıtını görelim:

Şimdi de ChatGPT'ye bu sonuca ulaşmak için hangi istatistik yöntemi kullandığını soralım.

Görüldüğü gibi "Düşünce Deneyi" ile "ChatGPT" üzerinden iki kez yaptığımız deneyde bilinmeyi tahmin etmek için istatistik biliminden faydalandık. Doğal olarak yapılan tahmin bir kahin (mistik) tahmin değildi, matematiksel olarak ifade edilmiş bir yöntemin sonucuydu. İstatistik bir bilim dalı olmakla birlikte tüm yöntemler matematiksel olarak formüllemiş durumdadır. Bilgisayarların da tüm işletim ve yönetim mimarisi matematik üzerine kuruludur. Kısacası, gerçek dünyada matematiksel olarak ifade edebildiğimiz her şey bilgisayarla da yapılabilir.

Anlaşılabileceği üzere yapay zeka, bir zeka çeşidinden çok istatistik bilimini kullanarak en doğru, en yakın "tahminleri" üreten bir yazılımdır. Bu tahminleri birçok farklı istatistik modellerini kullanarak yapar. Peki, nasıl tahmin ediyor ya da popüler bakış açısı ile "öğreniyor"? Bunu en temel biçimiyle anlatırsak:

Yapay zeka projelerinin başında ilk önce "bilinen" veriler yüklenir. Bunlara "öğrenme" verisi denir. Ardından bu bilinen veriler ile yapay zeka yazılımından belirlenmiş olan istatistiksel modeller kullanılarak bilinmeyi (sonraki adımı) kestirmesi (tahmin etmesi) istenir. (Tabii tüm bu işlemler bilgisayar programı olarak kod yazılarak yapılmaktadır.) Daha sonra çıkan sonuçlar veri analistleri tarafından incelenir. Eğer sonuç gerçeğe yakın değilse istatistiksel model değiştirilir, farklı modeller denenir, yine doğru sonuca ulaşamazsa modele daha ayrıntılı veriler girilir. Bu şekilde doğru sonuca ulaşana kadar bu döngü tekrarlanarak yazılım geliştirilir.

Yazımızın girişindeki sorunun yanıtı olarak; Yapay zeka, "benzemektedir" diyebiliriz artık. Çünkü insan zekasının ne olduğunu tam olarak tanımlayıp çözememişken yapay zekaya bir "zeka" türü demek doğru değildir. Yapay zekanın tüm mantık yürütmelerinin arkasında istatistik ve dolayısı ile matematik olduğunu söylerken insanın içgüdülerini, ahlâk, etik, din, kültür, vb konulardaki anlayış-

ının matematiksel karşılığının olabileceğini düşünmek şimdilik bir ütopyadır. (belki de distopya) Kısaca yapay zeka programlarının insan gibi gri noktaları yoktur.

Burada gri nokta gerçek bir kırılmadır. Çünkü bilgisayarlarda tüm işlemler 1 ve 0 sayıları ile ifade edilir. Bilgisayarların beyni olarak tanımladığımız işlemciler giden ve gelen komutlar 1 ve 0'lardan oluşur. Örneğin, 0,5 gibi küsurlu bir sayısal komut işlemcilerle gönderilmez. İşlemci kendi bağlantı ayaklarına enerji verip vermeyeceği bu 1 ve 0'lar ile karar verir. Bu nedenle bilgisayarların "gri" sonuçlar üretmesi mümkün değildir. Aynı zamanda donanım ve yazılımın birbiri ile uyum içinde olabilmesi için üretilmiş olan çözümlerde de gri noktalara yer yoktur. Kısaca gri nokta demek bir çeşit belirsizlik yaratır ve matematiksel olarak formüle edilemez.

Bağlamı koparmadan buradan çok önemli bir felsefi soruya geçelim: "Acaba yapay zeka bilinç kazanarak (öğrenerek) kendi kararlarını kendi verebilir mi? Dahası insanı, yaşamı kontrol edebilir mi?". Doğal olarak bu sorunun tek yanıtı vardır, o da yukarıda açıkladığımız gibi matematiktir. Eğer insan bilincinin matematiksel formülü (modeli) çıkarılabilirse bunu yapay zekanın içinde monte etmek kolay olacaktır. Ancak daha insan bilincinin sırlarını tam olarak çözemediğimiz için, yakın gelecekte bunun olma olasılığı şimdilik düşük görünmektedir.

Öte yandan gerçek yaşamda tahmin (kestirim yapmak) üretmek (karar vermek) için çok farklı durumlar yaşanmaktadır. O nedenle her bir durum için üretilmiş farklı yapay zeka modelleri bulunur. Örneğin makine öğrenmesi, derin öğrenme, doğal dil işleme ve bunların alt türleri ile bunların daha gelişmiş türleri bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda yapay zeka modelleri ile istatistik biliminin kesişiminden örnekler yer almaktadır.

Yapay-Zeka-Türü	Kullanılan-İstatistiksel-Yöntemler	Örnek-Uygulamalar
Makine-Öğrenmesi	Lineer/Lojistik-Regresyon, Naive-Bayes, Kümeleme-(K-Means), Olasılık- Dağılımları	Hastalık-tahmini, kredi-risk-analizi
İstatistiksel-Öğrenme-Teorisi	VC-Dimension, Genelizasyon-Teoremleri, Destek-Vektör-Makineleri-(SVM)	Görüntü-sınıflandırma, metin-sınıflandırma
Bayesci-Yapay-Zeka	Bayes-Teoremi, Bayes-Ağları, Markov-Zincirleri, MCMC-(Monte-Carlo)	Tıp-teşhis-sistemleri, spam-filtreleri
İstatistiksel-NLP	Dil-Olasılık-Modelleri-(n-gram), Markov-Modelleri, HMM	Otomatik-çeviri, sesli-asistanlar
Derin-Öğrenme	Maksimum-Olabilirlik-Tahmini-(MLE), Olasılık-dağılımları, Regularizasyon, İstatistiksel-Optimizasyon	Görüntü-tanıma, konuşma-tanıma
Takviye-Öğrenmesi	Markov-Karar-Süreçleri-(MDP), Beklenen-Değer-Hesapları, Olasılıklı-Geçişler	Otonom-araçlar, oyun-oyunan-yapay-zeka
Karar-Destek-Sistemleri	İstatistiksel-çıkarma, Risk-Analizi, Regresyon-& Bayes-Yöntemleri	Sağlık-karar-sistemleri, finansal-risk-analizi

OpenAI firmasına ait ChatGpt, Google'a ait Gemini, X (Twitter) firmasının Grok gibi AI platformları üstteki tabloda yer alan hemen hemen tüm yöntemleri kullanılmaktadır. Yani bu platformlar tek bir AI uygulamasına değil, birçok AI uygulamasına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca bu platformların verileri anlık olarak internet ortamından alarak (güvenli olarak işaretlenen sitelerden) anlık öğrenme yaptıklarını belirtmemiz gerek. Tabii unutulmaması gereken bunların sonuçta bir yazılım olduğu, yazılımcılar dilerse (etik dışı da olsa) yapay zekadan gelen karar (sonuç) verisini belli koşulları karşıladığı takdirde manipüle (yönlendirme) edebilecek otomasyonlar ekleyebilmektedir. Bunun en yakın dönemde örneğini İsrail ve ABD için soykırım destekçisi diyen Grok AI yazılımının anında kapatılarak bir süre devre dışı bırakılmasında net bir şekilde gördük. İsrail ve ABD'yi soykırımcı ve destekçisi olarak nitelleyen Grok AI yazılımına müdahale edildi ve AI

doğal akışının dışında kural bazlı kodlar eklenerek İsrail için soykırım yapıyor ya da ABD için soykırım destekçisi demesinin önüne geçildi. Bu durum Batı kültür değerlerinde de görülmektedir. Bu şekilde kolaylıkla manipüle edilebilen yapay zekanın "zeka"sına çok da güvenmemek gerekir. Elde edilen bilgiler mutlaka başka kaynaklardan da kontrol edilmelidir.

Ancak günümüz yapay zekaları akıl yürütme dışında saf bilgiye son derece hızlı ulaşmak için kullanışlıdır. Bunun dışında resim, video yapımı, dil öğrenme çalışmaları için de güvenle kullanılabilir.

Son olarak, yapay zeka verilerinin her zaman tek bir merkezde toplandığını, yapay zekaya özel bilgilerimizin (TC No, ad soyad, yaş, cinsiyet, meslek, arkadaş, akraba, banka, hesap, sağlık durumu, vb) ve güvenlik bilgilerinin (mail, şifre, konum) verilmemesi gerektiğini hatırlatmak isterim.

BÜYÜK GÖZALTI

Hüray KILIÇ

1970'li yılların ikinci yarısında siyah beyaz televizyonla tanışmıştık. Yayında arıza olunca maşrapa fotoğrafı çıkar biz de yayın tekrar başlayana kadar televizyonun başında beklerdik. İstiklal Marşı bitince, televizyonu kapatır, yatarız. Diziler vardı, ülke olarak akşamki diziyi izler, gün içerisinde yorumlardık. Uzay Yolu ve Uzay 1999 hayal gücümüzü zorlayan dizilerdi. Ben çok severek izledim. "Işınla bizi Spark" repliğini hiç unutmadım. Voltran'ı oluşturmak da önemliydi. Derken dijital çağa 1990'a ışınlanıverdik...

19. yüzyılın başlarında, genellikle Sana-yi Devrimi ya da Endüstri Devrimi (imalat tabanlı ekonomi) olarak adlandırılan süreçte kapitalist üretimin verimlilik kazanımları, sürekli ve benzeri görülmemiş bir artış gösterdi. İnsan akli ön plandaydı, makineler insanların işlerini kolaylaştırıyordu, standart bir üretim vardı. Artık değer üreten emekçiler yaptıkları işi kabullenerek, 8 saat çalışabilmek için direnmişlerdi. Ne ürettiklerini bilmeden bütün gün vida sıkıp, ürettiklerine yabancı kaldılar. Çalışma süresi bitince de evlerine gidiyorlardı. Endüstriyel kapitalizm böyle bir şeydi. Doğayı sömürerek yeni buluşlara imza attı. Sonrasında da işte dijital çağa giriverdik.

1986 yılında verilerin yalnızca %1'i dijitalmiş. Bugünse %100'ü dijital. Bunları 2019 yılında sosyal psikolog olan Amerikalı Harvard Business School profesörü, çağımızın *Marks'*

olarak adlandırılan *Shoshana Zuboff* söylüyor. Akademik hayatı boyunca, o dönemde yeni yeni yükselmekte olan bilgi teknolojileri ve bunların geleneksel iş süreçleriyle olan kesişimini incelemiş ve insanın davranışsal verilerinin pazarlanarak bir ücretsiz hammadde olduğunu ortaya çıkarmış. Bu düzene de "Gözetleme Kapitalizmi" demiş. Bir de kitap yazmış.

İnsan deneyimi ücretsiz bir hammadde durumuna getiriliyor, buradan bizim davranışsal verilerimiz analiz ediliyor, bir tahmin mekanizması yaratılıyor ve bunun üzerinden hareketlerimizi tahmin edip bu tahminler de satılabilir duruma getiriliyor. Kitapta böyle işleyen bir ekonomik düzen tanımlanıyor.

Biz "Gözetleme Kapitalizmi" olarak adlandırılan ve insanın dijital ayak izlerini takip eden teknoloji şirketlerine hiç de yabancı değiliz. Her birimizin masumca fotoğraflarını paylaştığı bir Facebook vb. hesabı var. Bilgiye ulaşmak için kullandığımız Google arama motorunda aradığımız her şey, söz ettiklerimiz "pat" diye reklam olarak karşımıza çıkıyor. Reklam şirketleri bizi bizden iyi tanıyor sanki. Elimizdeki akıllı telefonlarla, bilgisayarlarla bir duygudaşlık yaşıyoruz. Onsuz bir yere gidemiyoruz.

Pek çok yaşamsal hizmet artık dijital bir araç olmadan bize verilmiyor. Telefon numaralarımız kimliğimiz gibi. Örneğin; arkadaşlarımızla bir yerde buluşup, bir şeyler yiyeceksek hemen "Konum at" diyoruz.

Cep telefonumuzdaki lokasyonu belirleyici harita programıyla buluşma yerine gidiyoruz, ne yiyip içeceksek masadaki kare kodu okutuyoruz, hesabı kredi kartıyla ödüyoruz. Yani dijital araçları kullanmak zorunda bırakıyoruz.

İznimiz (rızamız) olmadan davranışlarımızın bundan sonraki tahminlerini teknoloji şirketleri satıyorlar. Bu şirketler de hedef kitle-

lerini belirliyor ve milyonlarca dolarlık pazarlama sistemine dönüştürüyor. Yapılan gizlilik politikalarını okumadan onaylıyoruz. (Okusak ne olacak?) Böylelikle kişisel bilgilerimiz, mahremiyeti-

imiz bu teknoloji şirketlerinin elinde oluyor. Hiç etik olmayan bu davranış yalnızca alışverişimizle ilgili de değil. Bu veriler başka ülkelere satılıyor olabilir. Baskıcı rejimlerde bu bir tehlikedir. Davranışsal verilerimiz kullanılabilir. Canımızı sıkırlar. "Ne zaman isyan edeceksin, kollektif olarak ne zaman isyana katılacaksın" gibi soruların optimizasyonu, paylaştığımız fotolardaki yüz tanıma optimizasyonları hep bir tehlikedir.

Gözetleyen bir kapitalizme yakalandık... İnsan doğası sömürülüyor. Ürün insan değil, bir sonraki davranışları. Sürekli çalışıyoruz, sözleşmesiz, ücretsiz... İnternet üzerinden yaptığımız her şey gözetim altında. Oynadığımız oyunlar, paylaştığımız fotoğraflar, alışverişlerimiz, arama motorlarında aradıklarımız... Kısaca her şey bizi ücretsiz işçi yapıyor. Kaynak oluyoruz, neredeyiz? Nasılız? Kiminleyiz?

Bize hizmet verdiklerini söyleyenler de bizden gerekli olmayan verileri alıp, bu verilerin tahminlerini satıyor. Milyon milyon kazanan teknoloji şirketlerine karşı çıkabiliyor muyuz? Kaynak olan biziz? Biz bir şey kazanmıyoruz. Ne hizmet aldığımız belli ama karşılığında ne verdiğimiz belli değil. Bilgiye çabuk ulaşmak için Google arama motorunu vb. kullanıyoruz. Anahtar kelimelerle nasıl sonuçlar elde edildiyse bu algoritmaların gelişmesine katkı da bulunmuşuz meğer. Yapay zekanın gelmesiyle birlikte alışlagelen algoritma sistemleri de terk edilmiş. Optimize edilmiş sonuçlarla karşı karşıya kalmışız.

Aradığımız bilgiye artık tek sayfada hemen ulaşabiliyoruz.

Bu hızlı geçişleri halkın da kabul etmesi için bir kültürel değişimin olması gerekiyor. Bunun için de siyasi bir kriz yaratılmış. Nerede? ABD'de... Tarih 11 Eylül 2001... Halk güvenlik gerekçesiyle CIA'ye çok öfkelenmiş. CIA yetkilisi "Biz verileri topluyorduk ama ihtiyacımız olmayı atıyorduk" demiş. (Shoshana Zuboff bunlara 'artık veri' diyor) Halk da güvenli yaşayabilmek için rıza gösteriyor ve böylelikle veri toplanmasına dair meşru durum yaratılıyor. Dünden hazır bekleyen teknoloji şirketlerine gün doğuyor ve size tahminleriniz üzerinden satış yapmak isteyen markalara da hukukî yollar açılmış oluyor. Kullanılmayan verilere de bir hikâye örgüsü yaratılıp, hammadde haline getiriliyor, pazarlanıyor, işte bu da gözetleme kapitalizminin temelini oluşturuyor.

Teknoloji hayatımızı kolaylaştırıyor iyi güzel de bizler de bunun altında bir şey aramayacak mıyız? İznimiz olmadan zorunluluk karşısında verdiğimiz bilgilerin hesabını kimden soracağız? Bu ücretsiz emek sömürsüne nasıl "Dur!" diyeceğiz? Sarı öküz hikayesini bilir misiniz?*

*https://www.simge.com.tr/icerik_goruntule.aspx?konu=hikaye&icerik=sari-okuzun-hikayesi

Kaynak:

<https://www.youtube.com/watch?v=0NRb5n71uSE>

YAPAY ZEKA İLE SANAT MI? SANATTA YAPAY ZEKA MI?

Aydın KARAKÜÇÜK

Başlıkta yer alan soruda fark küçük gibi görünse de aslında iki ifade arasında kocaman bir ideolojik uçurum vardır. Birinde özne yapay zeka iken diğesinde özne sanattır. Öyleyse bu kafa karışıklığı neden? Neden sanat, yapay zekanın estetik vitrini gibi görülüyor? Bunu yapanlar kim?

"Yapay zeka ile sanat" görüşü başta teknoloji şirketleri olmak üzere sermayenin işine gelmektedir. Yani kapitalistlerin... Çünkü insanın nesneleşmesi onlar için çok önemlidir. İnsan-makine el ele masalıyla güzel tanıtımlar yapılırca hem şirketler kârlarını artırmakta hem de fazla düşünmeyen, yaratıcılığının farkında olmayan, tembel bir insan modeli üretilmiş olmaktadır. O nedenle yapay zekanın sanat yapabildiği görüşü sürekli pompalanmaktadır. Oysa gerçek mesele sanatın üretim, mülkiyet ve çözümleme yollarının yapay zekayla nasıl alt üst edildiğidir. Yapay zeka üzerinden sanatla bağ kurarken sadece bir estetik üretme aracı değil, bir üretim ilişkisi olarak devreye girmesini fark etmektir. O nedenle "Yapay zeka sanat yapabilir mi?" değil, "Kapitalist üretim düzeni yapay zeka ile sanatı nasıl yeniden programlıyor?" sorusunu sormamız gerekiyor. Daha da ileri gidip çılgın o soruyu da sorabiliriz. "Biz sanatı makineye mi öğretiyoruz, yoksa makine bize sanatın ne olmadığını mı gösteriyor?"

Şimdi yapay zekanın sanat yapabilme dü-şünce ve erkinin nasıl ortaya çıktığına bakalım.

Yapay zekanın modern tarihi, 1950 yılında İngiliz Matematikçi Alan Turing'in, makinelerin düşünebilme yeteneğini ölçmek için önerdiği Turing Testi ile teorik olarak başladı. Ancak resmen, 1956 yılında Amerika'da düzenlenen Dartmouth Konferansı'nda bilgisayar bilimcisi John McCarthy'nin "Yapay Zeka" (Artificial Intelligence-AI) terimini kullanmasıyla bir disiplin olarak doğdu. Bu erken dönemde, basit problem çözme programları ve ilk sohbet robotu ELIZA geliştirildi. Büyük dönüm noktası, 1997'de IBM'in satranç programı Deep Blue'nun Dünya Şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesiyle gerçekleşti. Bu olay, makinelerin karmaşık hesaplama gücündeki ilerlemeyi kanıtladı. 2010'lu yılların başından itibaren, işlemci gücünün artması ve devasa veri setlerinin ortaya çıkmasıyla Derin Öğrenme (Deep Learning) teknikleri patlama yaşadı. 2012'de AlexNet'in görüntü tanımadada çığır açmasıyla, yapay zeka bilimsel ve ticari ilginin merkezi oldu. 2017'de Transformer (Dönüşümsel) mimarisinin geliştirilmesi ve 2020'ler boyunca üretken (Generative AI) yapay zeka modellerinin yaygınlaşması, yapay zekayı laboratuvarlardan çıkarıp kitlelerin kullanımına sunan en büyük devrimi başlattı.

Günümüzde geldiği noktada yapay zekayı, insan davranışını bilgisayar yazılım sistemleri aracılığıyla yeniden üretmeyi amaçlayan yazılımlar olarak kısaca tanımlayabiliriz. Yani bilişsel kavrama, akıl yürütme, karar verme, yaratıcılık ve problem çözme gibi insana ait bilişsel becerilerin biyolojik olmayan bir sistemde taklit edilmesidir. Yapay zekalar; algoritmalar, makine öğrenmesi ve yapay sinir ağları gibi kavramlardan meydana gelmekte olup sanki bir insanmış gibi tepki verebilen sistemlerdir.

Genel görüş yapay zeka insanlığın tonlarca sorununu çözmede yardımcı olacaktır. Bilim insanları yapay zeka teknolojilerini geliştirerek şimdinin ve geleceğin yolunu belirlemektedirler. Onların öngörülleri ve açık kaynakların çoğalmasıyla yapay zeka genele yayılmış, sıradan insanların ulaşabildiği bir

kaynak haline gelmiştir. Günümüzde birçok insan cep telefonuna bir hatta iki tane yapay zeka aracı yükleyerek dolaşmaktadır. Sanatçılar da artık bu programlara kolayca ulaşmaya başlamışlardır. Ama başlık sorumuzda da imlediğimiz sorun: *"Sanatı yapay zekanın nesnesi durumuna getirme..."* hemen kendini göstermiştir.

2021 yılında *Hanson Robotics*'in geliştirdiği Sophia, "Sophia Instantiation" adını verdiği bir otoportre koleksiyonu yapar. Aslında işin teknik kısmı, insan sanatçılarla ortak çalışmaya dayanıyordu. Sophia, görsel verileri işleyip bir kompozisyon üretirken, sanatçılar o çıktıyı biçimlendirip tamamladılar. Yani Sophia'nın resmi, kendi *"sanat yaratıcılığından"* değil, algoritma + insan estetiği + pazarlama bileşiminden doğdu. Ancak bu *"robot sanatçı Sophia ilk eserini yaptı"* sloganıyla tanıtıldı. Çünkü *"Robotlar düşünmeyi öğrendi"* cümlesinin pazarlanması gerekiyordu. O otoportre, NFT olarak açık artırmada 688.000 dolara yakın bir bedelle satıldı ve Sophia, sanat tarihine "ilk resmini yapan robot" olarak geçti. Böylece yapay zeka sanat piyasasının doğum anı gerçekleşmiş oldu. Şimdi yazının başında sözünü ettiğimiz ideolojiyi beslemek, sanatın bir makineye nasıl öğretildiğini göstermek için GAN ve CAN olarak bilinen iki yapay sinir ağının (algoritma) nasıl çalıştığına bakalım.

GAN (Generative Adversarial Network-Üretici Çekişmeli Ağ): Temel olarak bir yapay

zeka modelidir ve özellikle görüntü, ses, metin gibi yeni veriler üretmek için kullanılır. İki sinir ağını kapsar ve bu ağların (network'ün) karşılıklı rekabeti üzerine kuruludur: Bunlardan biri olan Generator (Üretici), gelişigüzel girdilerden yeni veriler üretmeye çalışır. Burada amaç gerçek gibi görünen sahte veriler üretmektir. Diğer ağ ise Discriminator (Ayrıştırıcı) ise Üretici'den gelen verinin gerçek mi (örneğin gerçek bir fotoğraf) yoksa üretilmiş mi olduğunu ayırt etmeye çalışır. Amacı üreticinin sahte verilerini yakalamaktır. Bu iki ağ birbiriyle sürekli bir alışveriş yaparlar. Üretici, ayrıştırıcıyı kandırıp *"gerçek gibi"* görünen resimler yapmaya çalışır. Her seferinde üretici giderek daha gerçekçi veriler üretmeye çalışırken Ayrıştırıcı da giderek daha iyi yakalamaya çalışır. En sonunda gerçek verilerden ayırt edilemeyecek kadar kaliteli üretimler ortaya çıkabilir. GAN'ın kullanım yerleri; gerçekçi insan yüzleri üretmek, sanat ve tasarım yapmak, deepfake (sahte) videolar üretmek, veri artırmayı (ör. eksik veri setlerini tamamlamak için sahte veri üretmek) ve görüntü çözünürlüğünü artırmayı sayabiliriz.

CAN (Creative Adversarial Network-yaratıcı çekişmeli ağ) ise 2017'de geliştirilmiştir. GAN'ın bir uzantısıdır ama GAN'dan önemli bir farkı vardır. GAN gerçeğine benzer sahte görseller üretirken CAN'ın amacı daha önce var olmayan, yeni sanat tarzları yaratmaktır. CAN da iki ağdan oluşur. Generator (Üreti-

ci), yeni görseller üretirken Discriminator (Ayrıştırıcı) gelen görseli iki açıdan değerlendirir: a) Sanat mı, değil mi? (Örneğin bir tablo mu, yoksa sıradan bir fotoğraf mı?), b) Hangi sanat akımına ait? (Rönesans, Empresyonizm, Kübizm vb.) CAN'da üretici, ayrıştırıcıyı kandırmaya çalışmakla yetinmez; aynı zamanda bilinen sanat akımlarına da benzememeye çalışır. Yani "Bu bir sanat eseri ama alışıldık bir tarza benzemiyor" sonucunu almaya çalışır. Peki CAN'dan çıkan sonuç nedir? Üretilen görseller, çoğu zaman alışılmadık ama estetik bir his uyandıran, bazen insanın aklına bile gelmeyecek türden "yeni sanat" eserleridir diyebiliriz. Piyasa CAN'ı hemen benimser. CAN'ın üretiklerinden oluşan ilk sergi, 2017'de "Creative Adversarial Networks: Can Machines Create Art?" adıyla New York'ta açılır.

Yapay zeka ile "sanat eseri" üretme çalışmalarına örneklerle bakalım: Google, 2015'te DeepDream adını verdiği yapay zeka aracına, resimde ne görüldüğünden çok "Neye daha çok benziyorsa ona benzet" mantığını vermişti. Bunu, bulutlara bakıp da onları bir şeylere benzetmemiz gibi düşünülebiliriz. Google'ın derin sinir ağları, daha çok neleri ayırt etmek için eğitildi ise (genelde hayvan

görselleri) kendilerine gösterilen resimleri de onlara benzetmeye çalışmaktaydı. Sonuçta görsellerde tekrar eden, halüsinasyon gibi tuhaf şekiller ortaya çıktı. Bunların rüya gibi, psikedelik, sürreal bir estetik değer taşıdığı söylendi. İnsanların yapay zekanın "nasıl gördüğünü" anlamasına yardımcı olduğu gibi bir tür sanat akımı başladı diyebiliriz. DeepDream, GAN ile CAN öncesi bir dönüm noktası oldu.

Müzikte ise en az insan müdahalesi ile müzik yaratma düşüncesi Antik Yunan'dan bugüne çeşitli yöntemlerle geliştirilmeye çalışılmıştır. (Plato, Pisagor, John Cage, Lejaren Hiller, vb) Ama artık bu iş yapay zekaya bırakılmış görünmektedir. Nasıl mı? Bir deneyle... Barok müziğinin önde gelen isimlerinden olan Johann Sebastian Bach'ın 300'den fazla ilahi bestesi vardır. Bach'ın kendine has geliştirdiği mantıksal yapı, Sony Bilgisayar Laboratuvarı'nda yapılan bir çalışmada DeepBach adı verilen algoritmada kullanılmıştır. Algoritmanın görevi; Bach'ın eserlerinde kullandığı soprano melodileri tarzında Bach armoniler oluşturmaktır. Bu çalışmanın sonuçları profesyonel müzisyenler ve müzik öğrencilerinden oluşan 1.200 kişiye dinletilir. Katılımcıların büyük bir bölümü dinledikleri müziğin Bach'ın besteleri sanmıştır.

Bilişsel disiplinlerin kullanıldığı ve sanatın bir farklı alanı olan edebiyatta da yapay zeka aracılığıyla kimi denemeler yapılmaktadır. Örneğin Türkiye’de *Bager Akbay’ın* 2016’da yarattığı hem robot hem de bir algoritma olan *Deniz Yılmaz’a* 12.000 şiirin data seti yüklenir. “*Markov Zincirleri*” adı verilen bir metin öğrenme ve üretme yöntemi kullanılarak *Deniz Yılmaz’ın* kelime, uyak, hece ölçüsü dizilişleri üzerinden öğrenmesi sağlanır. *Deniz Yılmaz’ın* şiirlerinin mantıklı ve anlaşılır bir şekilde gelişmeye başladığı gözlemlenir. Sonunda da *Deniz Yılmaz’ın* ürettiği şiirlerden oluşan “*Diğerleri Gibi*” adlı şiir kitabı çıkarılır.

Refik Anadol’dan söz etmeden geçemeyiz. 1985 doğumlu *Refik Anadol*, Türk asıllı

Gelelim en önemli soruya: Yapay zekanın ürettiği çalışmalar sanat eseri sayılır mı? Toplumun bilim ve sanattan beklentileri farklılık gösterdiği gibi yapay zeka ile ortaya konmuş sonuçlara ve ürünlere gösterdikleri tepkilerde de farklılıklar görülmektedir. Geliştirilen her çalışma ile beraber yeni tartışma konuları olan etik, taklit ve sahiplik kavramları da dile gelmiştir. İlk olarak belirtilebilir ki, bir yapay zekanın temelinde insan müdahalesi bulunmaktadır. Ancak yapay zekanın ürettiği tüm sonuçların, insan müdahalesi ile elde edildiğini söyleyemeyiz. Tabi bununla beraber gelen noktada insan müdahalesinin hiç olmadığı bir yapay zeka sisteminden bahsetmek de güçtür. Nitekim algoritmalar-

Amerikalı bir medya sanatçısı, yönetmen ve araştırmacıdır. Yapay zeka, makine öğrenmesi, veri görselleştirme ve mimarlığı birleştiren çalışmalarıyla dünyada yapay zeka sanatının öncülerinden biri kabul edilmektedir. Çalışmaları genel olarak devasa veri setlerini (örneğin NASA arşivleri, MoMA koleksiyonları, rüzgar ve iklim verileri) alıp, yapay zeka ile görsel-işitsel sanat eserlerine dönüştürmektedir. Bunları da mimari yüzeylerde ve kamu alanlarında (bina cephelerini dev ekranlara çevirerek) gerçekleştirme, böylece geniş kitlelere ulaşmaktadır.

la çalışan bilgisayarlara verilen girdi ile çıktı arasındaki bağı matematiksel kesinlikte olduğunu biliyoruz. Bu nedenle yapay zekaya resim çizmesi ya da şiir yazması öğretildiğinde onun geliştiriciye ne gibi bir çıktı vereceğini önceden tahmin etmenin kesin bir imkânı da yoktur.

Öte yandan bu sorunun yanıtlarından birini de hukukta aramakta yarar var. Örneğin, Amerikan Telif Hakları Ofisi “*İnsan müdahalesi olmadan yapay zekanın meydana getirdiği ürünler eser olarak kabul edilemez*” demektedir. İngiliz Telif Hakkı, Tasarımlar ve

Patentler Kanununun 178. maddesinde ise “bilgisayar tarafından üretilmiş eser tanımı” yapılarak bu konuda öncü olmuştur. Burada bir eserin “bilgisayar tarafından üretilmiş” sayılması için insan yazarın olmamasını şart koşar, ancak telif hakkını korumak adına, eserin yaratılması için gerekli düzenlemeleri yapan kişiyi (yani sistemin operatörünü veya geliştiricisini) yazar olarak kabul eder.

Soruya geri dönersek; *Marcel Duchamp, Andy Warhol ve Eduard Manet* gibi yaşamlarında yapay zeka ile tanışmamış sanatçı ve tarihçiler üzerinden de bu soru tartışılmakta, “Makine üretiminin, insan eserinin önüne geçemeyeceğini, dolayısıyla yapay zekanın yarattığı çalışmaların sanat eseri sayılmayacağı” görüşü desteklenmektedir.

Ben ise bu noktada tartışmanın yönünü resim sanatı ile fotoğraf makinesinin icadına getirmek istiyorum. İlk fotoğraf 1827’de çekildi. 1839’da Daguerotip adı verilen ilk fotoğraf makinesi tanıtıldı ve ticari kullanıma verildi. Bir portreyi veya manzarayı makine kısa sürede, insan elinden çok daha “doğru” bir şekilde üretebiliyordu. Bu durum resim sanatını yok edecek bir tehdit olarak algılandı doğal olarak. O günlerden bugüne resim ile fotoğraf arasında bitip tükenmez bir tartışma başladı. Yukarıdaki “Makine üretiminin, insan eserinin önüne geçemeyeceğini...” sözündeki makinelerden biri de fotoğraf makinesidir. Yani her iki teknolojik gelişme (fotoğraf makinesi ile yapay zeka) için sanatın doğasını, tanımını ve sanatçının rolünü temelden sarsan ve sorgulatan benzer tartışma konuları yaratmıştır diyebiliriz. Yapay zekanın fotoğrafçılık gibi bir sanat kolunu değil sanatın büyük bir bölümünü kapsaması, mevcut sanat formlarının temelini sarmaya başlaması ve bir değişime zorlanması oldukça büyük bir panik yaratmış gibidir. Teknolojiye dayalı yeni bir ifade biçimlerinin sanat sayılıp sayılmayacağı konusunda derin felsefi ve estetik tartışmalar günden güne büyüyerek sürmektedir. Dahası teknoloji her geçen gün kendisiyle yarışmasına gelişmek-

tedir. Fotoğrafçılığın bugün resim sanatına karşı bir sanat formu olarak kabul edilmesi, yapay zeka sanatı için de gelecekteki bir olasılıktır diyebilir miyiz acaba? Sınıflı ve kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada insanın değersizleşmesi, sanatın metalaşması kaçınılmazdır. Günümüzde “yapay zeka sanatı” adı altında bir üretim modeli pompalanmaktadır. Bu adın gerçek sanat ve sanatçının yerine geçmesi yakın bir gelecekte kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Bu noktada sanatçıya büyük bir görev düşmektedir. Sanatçıların günümüz koşullarında yapay zekayı kullanmaması düşünülemez. Ancak bu kullanım bir zanaatkarın teknik aracı seviyesinde kalmalıdır. Sanatçı, yapay zekayı bir kavramsal kaldıraç olarak benimsemelidir. Yapay zekanın sunduğu algoritmaları kullanarak, sanatsal emeğini ve zamanını teknik detaylardan kurtarıp, derin estetik kaygılara ve toplumsal bilincin esere yansıtmasına odaklanmalıdır. Sanat eseri üretilirken, sadece ne olduğu değil, aynı zamanda nasıl ve neden soruları merkeze alınmalıdır. Bu bilinçli yaklaşımla sanatçı, kendi sanatsal gücünü yapay zekaya karşı özne konumuna yükseltir. Böylece, yapay zekanın olası yaratıcılık tehdidini, sanatının gücüyle aşarak kendini güncel tutar.

Kaynaklar

- * Bir Çağdaş Sanat Malzemesi Olarak Yapay Zekâ- Bülent Polat
19 Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyum Bildirisi -26-28 Mayıs 2019 Samsun
- * Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Yapay Zekâ Sanatı- Derya Gözeğik
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 30. Yıl Armağan Kitabı 2024
- * Yapay Zekânın Kültür ve Sanatla ilişkisi- Yusuf Uzun/Beyzanur Akkuzu/Mehmet Kayırcı
Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi Sayı: 28 Kasım 2021
- * Yapay Zeka, Makine ve Sanat- Onur Erten/Ömür Göktepeliler
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Şubat 2022

RUHSAL DOYGUNLUK ARASINDA SIKIŞMAK: Kabul görmek mi? Kendin olmak mı? Onay Arayışı ve İnsan Doğası

İsra Sıla ŞAHİN

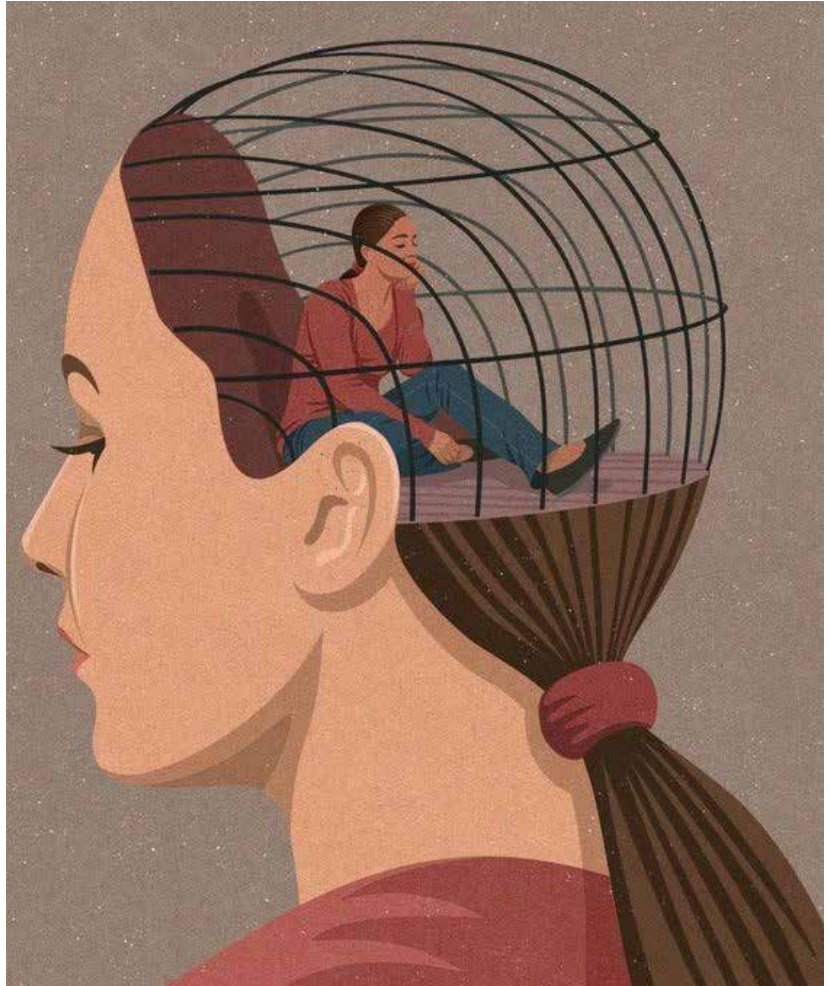
Kabul görmek, insanın varoluşsal en temel ihtiyaçlarından biridir. Evrimsel geçmişimizden miras kalan bu gereksinim, bir zamanlar hayatta kalmanın şartıydı. Kabileye ait olmak güvenlik demekti, dışlanmaksa yalnızlık ve ölüm riskinin artması anlamına geliyordu. Bugün ormanda vahşi hayvanlardan kaçmıyoruz belki, ama hâlâ dışlanma korkusu derinlerimizde yaşıyor. Bu yüzden insanlar, farklı fikirlerini saklayabiliyor, "uygun" davranmaya çalışıyor ve kendi benliklerinden çok başkalarının onayına göre hareket edebiliyor.

Bu noktada devreye, geçmişte şekillenmiş psikolojik şemalar giriyor. "Ancak başkaları beni kabul ederse, değerliyim" inancı, reddedilme, yetersizlik ve onay

bağımlılığı şemalarının ortak dili. Bu şemalar çocuklukta duygusal olarak kazanıyor ve tanıdık oldukları için, hatalı olsalar bile güvenli geliyor. Tıpkı eski ama rahat bir koltuk gibi... Konforlu görünse de bizi sınırlıyor.

Toplumsal Kriterler ve 'Yeterlilik' Kaygısı

Modern dünyada "yeterli olmak" genellikle içeriden değil, dışarıdan tanımlanıyor. "Şu yaşta mezun olmuş olmam gerekirdi", "Evlenmediysem bir eksiklik var", "Özgeçmişimde (CV) şunlar yoksa kimse beni ciddiye almaz" gibi cümleler, kendi değerimizi toplumun bize sunduğu ölçütlerle belirlediğimizin göstergesi.

Burada iki güçlü mekanizma çalışıyor: İçten gelen değersizlik hissini başarılarla ödünleme çabası ve sürekli toplumsal karşılaştırma. Sonuç ise çoğu zaman tükenmişlik, kimlik bunalımı, sahte başarı hissi ve bitmeyen kıyas kısır döngüsü.

Çocuklukta Şartlı Sevgi ve Yetişkinlikte Yankıları

Eğer bir çocuk, sevgiyi ancak başarılı, uslu veya uyumlu olduğunda alıyorsa, bu sevgi "şartlı" duruma gelir. Böylece "değerli olmak" ile "başarmak" eş anlamlı olur. Yetişkinlikte de bu denklem değişmez: İnsan kendi isteklerini bastırır, başarılarını memnun etmeye çalışır, başarısızlığı değersizlik sayar. Bu ise uzun vadede kimlik çatışması, depresyon ve ruhsal doyumsuzluk yaratır.

Bu döngüyü kırmanın ilk adımı, otomatik tepkileri fark etmektir: "*Neden herkesi memnun etmeye çalışıyorum? Neden başarısız olunca kendimi değersiz hissediyorum?*" İç sesin farkına varmak, değişimin temelidir.

Zincirleme Tetiklenme ve Duygusal Çöküşler

Bazen hayat, kayıpları tek tek değil, üst üste verir. Bir olay diğerini tetikler: Ailenle kavga edersin, ilişkide anlaşılma duygun alevlenir. İlişki biter, özgüvenin sarsılır. Notların düşer, "*yetersizim*" şeman aktive olur. Artık neye üzüldüğünü bile seçemezsin, çünkü her şey birbirini hatırlatır.

Modern kültür "*hemen toparlan*" mesajını dayatsa da, bazen iyileşmek için önce dağılmaya izin vermek gerekir. Çünkü toparlanmak, bazen dağınıklığın içinden geçerek olur.

Başarı: Zirve mi, Yön mü?

Çoğumuz başarıyla ilk olarak dışarıdan tanımlanan bir denklem üzerinden tanışırız: Kaç yaşında okuma yazmayı öğrendin, hangi okula gittin, kaçınıcı oldun? Yıllar geçtikçe bu denklem değişir, ama ölçüm hep dışarıdan yapılır.

Oysa gerçek başarı, kendine yaklaşabildiğin mesafedir. Bazen bu, sadece yatağın-

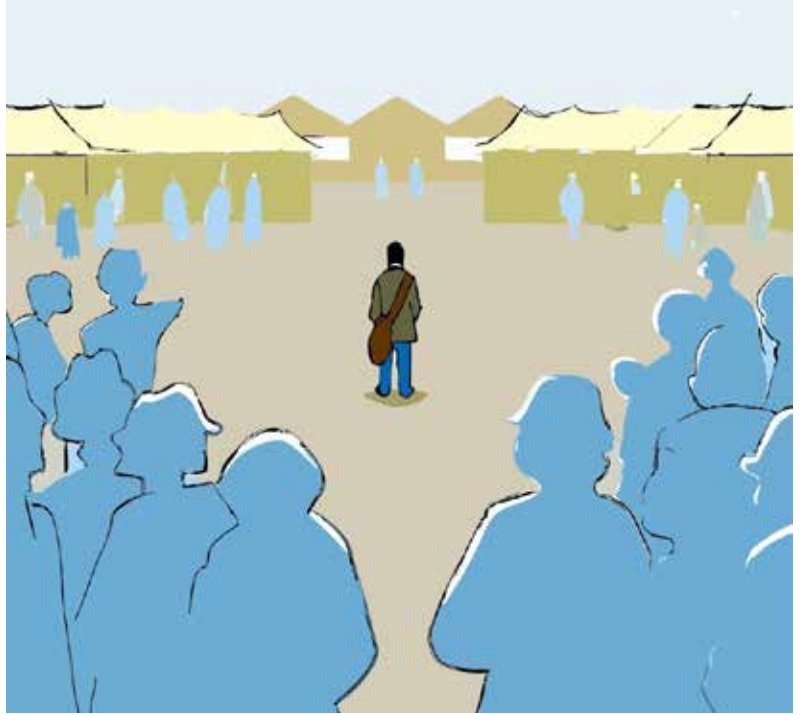
dan kalkabilmektir. Bazen yıllarca kaçtığın bir aynaya bakabilmek. Bazen de çok sevdiğin ama seni tüketen birine veda edebilmek. Başarı bir zirve değil, bir yön olabilir. Ve bu yön her zaman yukarı değil, bazen içeriye doğrudur.

Sorumluluk ve Keyfin Yan Yana Durabildiği Yer

Bize yıllarca "*Bir işten keyif almıyorsan, o iş senin için değildir*" fikri aşılandı. Oysa bu bakış açısı, hayatın yarısını eksik görmemize sebep oluyor. Çünkü sorumluluk her zaman keyif vermez; kimi zaman yorar, zorlar, hatta sıkıcı bile gelebilir. Ama sorumluluk, insanı büyüten, sınırlarını genişleten bir kas gibidir.

Bazen, bir işin bize kattığı değer keyfinden daha ağır basar. Keyif, çoğu zaman sorumluluğun ardından gelir; işini bitirmiş olmanın huzuru, verdiği emeğin karşılığını görmek, başkalarına güven verebilmek... Bunlar anlık bir mutluluktan daha kalıcı bir tatmin yaratır.

Hayatta sadece hoşumuza gidenleri değil, gerekli olanları da yapmak; işte bu, yetişkinliğin ve kendi hayatının direksiyonuna geçmenin en somut işaretidir. Keyif, sorumlulukla kavgalı olmak zorunda değil ikisi yan yana durabilir, hatta birbirini besleyebilir.

Zor Olandan Kaçışın Kökleri

Çocuklukta başarısızlık küçümsenmiş, hata karşısında sevgi çekilmiş ve "yeterince iyi değilsin" mesajı tekrar edilmişse; zor bir durumla karşılaşmak "yine yetmeyeceğim" duygusunu tetikler. Bu da kaçışı, bir duygusal korunma mekanizmasına dönüştürür.

Bu döngüyü kırmak için "zor = kötü" inancını dönüştürmek gerekir. Zorlanmak, başarısızlık değil, gelişimin işaretidir. Duygularla kalabilme becerisi, küçük başarılar biriktirme ve iç sesi dönüştürme, bu sürecin yapı taşlarıdır. Bu noktada güzel bir örnek olan kendi müzenin kurman meselesi. Biraz da buna değineceğiz.

Metafor: Kendi Müzemizi Kurmak

Hayal et ki sen başlı başına bir müzesin. Sana ait salonlar, odalar, vitrinler var. Bazı odalarda rengârenk tablolar, ıslık ıslık heykeller duruyor. Herkes onları görüyor, beğeniyor, fotoğrafını çekiyor. Bazı köşelerde ise anlaması zor, karanlık, belki biraz tuhaf eserler

var. Kimileri o odalara uğramıyor bile, kimileri ise uzun uzun bakıp kendi yorumunu yapıyor.

Ama işin en önemli kısmı şu: Müze, ziyaretçilerin yorumlarına göre var olmuyor. Onların beğenip beğenmemesi, müzenin değerini değiştirmiyor. Oradaki eserlerin hepsi *-parlak ya da soluk, anlaşılır ya da karmaşık-* senin hikâyenin parçaları.

Zaman zaman yeni odalar açılıyor, eski eserler kaldırılıyor, yenileri ekleniyor. Yani müzenin değişiyor, büyüyor, olgunlaşıyor. Yine de her şeyin merkezinde *senin küratörlüğün* var. Sen karar veriyorsun hangi eserin hangi salonda duracağına, hangisinin ışık altında parlayacağına, hangisinin gölgede kalacağına.

Ve belki de en güzeli, bazı eserler yalnızca sana özel. Kapalı bir odada, kimsenin girmeyeceği bir yerde, yalnızca senin bildiğin hazineler... O eserleri sergilemek zorunda değilsin; onların varlığı, değerini kanıtlanması için bir başkasına ihtiyaç duymuyor.

Kendi müzenin kurmak, başkalarının yargılarını duyabilmek ama onlara göre eser seçmemek demek. Ziyaretçiler gelebilir, fikirlerini bırakabilir, hatta çıkarken sana teşekkür

edebilir.. Ancak müzenin kapıları en çok senin için açık. Çünkü burası senin hayatının sergisi; başkalarının alkışı için değil, senin gururun için var.

Ruhsal Doygunluk

Ruhsal doygunluk, ne kadar başardığınla değil, ne kadar kendine yaklaştığınla ilgilidir. Tatmin, her zaman dışarıdan gelen alkışla değil, içeride yankılanan bir sesle olur. Bazen bir şeyi başarmak seni mutlu etmez, ama ona anlam katmak doyurur. Gerçek doygunluk, "yetmiyor" hissini değil, "tamam" hissini olduğu yerdir.

Bütün bu başlıkların ortak noktası, insanın değer ve yeterlilik arayışının dışarıdan içeriye doğru bir yolculuğa dönüşmesi. Onay, başarı, zorluk, kayıp... Hepsini aynı merkezde birleştiriyor: Kendinle kurduğun ilişki. Çünkü en güvenli kabile, en yüksek zirve, en doyurucu anlam; hepsi önce kendi içinde başlar.

Durmanın İyileştirici Gücü

Hayatta değişim, bazen hızla koşarak değil, durarak başlar. Koşarken manzarayı fark edemezsin; nereye gittiğini, neyi neden yaptığını sorgulamazsın. Durmak, yalnızca fiziksel bir eylem değil, zihinsel bir seçimdir. Kendine "Şu an ne hissediyorum?", "Gerçekten neye ihtiyacım var?" diye sormak için alan açmaktır. Bazen çözüm, adım atmakta değil; anlamak, çözümlenmek ve yeniden yön bulmak için yavaşlamaktır. Durduğunda, geçmişte otomatik verdiğin tepkileri fark eder, değiştirmek istediğin inançları gözden geçirebilirsin. Ve bu süreçte, ilerlemenin her zaman ileriye değil, bazen derine doğru olduğunu hatırlarsın. Çünkü durmak, pes etmek değil; toparlanmak, güç toplamak ve bilinçli adımlar atmak için bir ara duraktır.

Terapi: Sadece İyileşmek Değil, Kendini Keşfetmek

Terapi, çoğu zaman yalnızca "iyi hissetmeyen" insanların başvurduğu bir yöntem olarak görülür, oysa gerçekte bundan çok daha fazlasıdır. Terapi; kendini tanımanın, duygularını anlamamanın, yaşamındaki döngüleri fark etmenin ve daha sağlıklı ilişkiler kurmanın bir yoludur. Tıpkı fiziksel sağlığımızı korumak için düzenli kontrol yaptırılmamız gibi, terapi de ruh sağlığımızı korumak için önleyici bir bakım sağlar. Sadece kriz anlarında değil, potansiyelini keşfetmek, hedeflerini netleştirmek ve daha tatmin edici bir yaşam sürmek için de güçlü bir araçtır. Güvenli ve yargısız bir alanda, ifade edemediğin duygularını paylaşabilir, zihnindeki yükleri hafifletebilirsin. Kısacası, terapi bir "son çare" değil; kendinle daha derin bir bağ kurmanın, iyi hissetmeyi sürdürmenin ve yaşamını zenginleştirmenin anahtarıdır.

Özetle;

İnsanın değer ve yeterlilik arayışı, dış dünyanın onayından kendi iç sesine doğru bir yolculuktur. Kabul görmek, başarı, zorluklarla yüzleşmek ya da kayıplar... Hepsini nihayetinde kendinle kurduğun ilişkinin aynasında anlam bulur. Gerçek ruhsal doyum; başkalarının ölçütlerine göre değil, kendi ölçütlerine göre yaşadığında, içten gelen bir "tamam" hissiyle oluşur. Terapi de bu yolculukta, sadece yaraları sarmak için değil, kendini tanımak, iç sesini duymak ve yaşamını kendi değerleriyle şekillendirmek için güçlü bir rehberdir.

EĞİTİMDE BÜYÜK TEHLİKE: KURLAR SOFRASI

Esen KARAKÜÇÜK

Kadınlar iyi bilir. Hamile kalırlarsa hayatlarının en önemli kararlarını almak zorundadırlar. Çünkü bir çocuk yetiştirmek hayattaki en büyük sorumluluktur. Peki genelde bir ülkenin, özelde Türkiye'nin devleti yönetenleri milyonlarca çocuğun sorumluluğunu üstlendiklerinin ne kadar farkındalar? Ya da farkındalar mı? Çocukların yaşamlarını iyileştirip sahip oldukları evrensel hakları teslim edebiliyorlar mı? Örneğin; en temel yaşam haklarından olan bilimsel, laik ve parasız eğitim hakkından yoksul halk çocukları da yararlanabiliyorlar mı? Elbette hayır! Ya egemen azınlığın çocukları? Birilerine han hamam diğerlerine din iman düşüyorsa, bu adaletsiz ve insanlık dışı düzen hepimiz için büyük bir utanç olmalı. Çünkü eşitsizlikler varsa birileri kendilerine ayrıcalık sağladıkları için, diğerleri de olup biten korkunç hak gasplarına karşı itiraz edemeyip sessiz kaldıkları için sorumlu, hatta suçludurlar..

Anayasamızın 42. maddesi özetle 'Eğitim çağdaş bilim ve esaslarına göre yapılır, eğitim devletin temel görevidir. Kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz' der. Ancak özellikle son 23 yıl içerisinde çark

her geçen yıl tersine işledi. AKP iktidarı ile eğitimde tam bir yıkım politikası izleniyor. AKP iktidarları sürekli piyasacı ve siyasal İslamcı bir rejim hazırlığı içinde oldu. Okullaşma politikası gereği, eğitim alanı kurtlar sofrasına dönüştü. Kurtların yemeği ise çocuklarımız... 'Eğitim Krizi' boyutunda yaşanan bu devasa sorunun önemini temel hatlarıyla ortaya koyabilmek için kameramızı eğitime odaklayalım ve bu kısa yazı içinde ülkemizdeki bazı temel olayları merceğimize almaya çalışalım:

Devletin okullaşma politikası okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm eğitim kurumlarına uzanıyor. Sermayenin ve tarikat cemaat şirketlerinin çıkarlarını koruma amaçlı olan politikalar nedeniyle, esasında Cumhuriyet'in kazanımları arasında olan kamusal, bilimsel, laik ve eşitlikçi eğitim sistemimiz darbe üstüne darbe alıyor. Bu darbelerin en önemlilerini sıralamadan önce baştan şunu söyleyelim: Eğitime darbelerin en önemli sonuçlarından biri, ciddi boyutta ve sürekli yaşanmakta olan okul terkleri ve okuldan kopuşlardır. MEB'in verilerine göre MESEM'lilerle birlikte 3 milyon çocuk okulda olması gerekirken eğitim dışında kalmıştır. Zorunlu eğitimi kısaltma çabaları da göz önüne alınırsa yakın gelecekte çok küçük bir azınlığın eğitim hakkını kullanabileceğini söylemek kehanet olmaz. Eğitimin paralı-

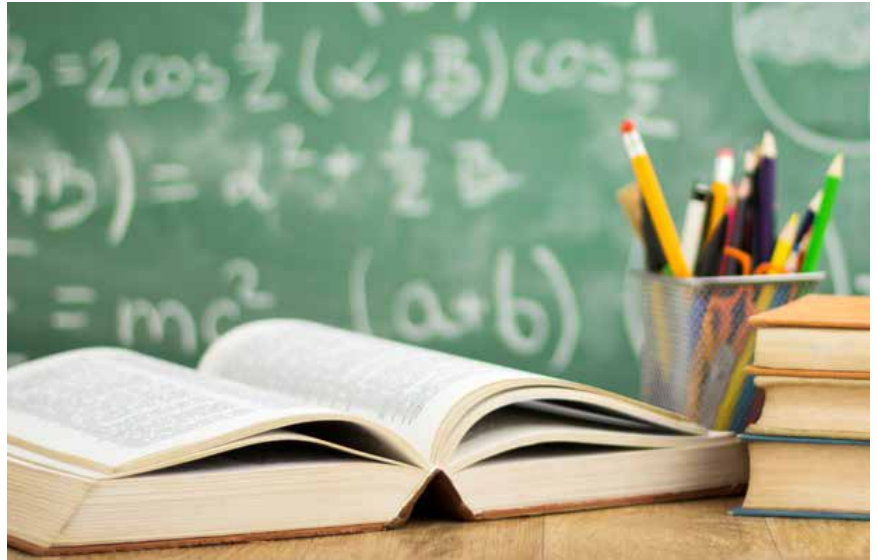

laştırılması çabalarıyla aslında şimdiden lüks hale geldi bile. MEB okula gidemeyenleri araştırma, sorunları çözme derdinde de değil. Bile bile lades olma hali. Eğitimde eşitlik ve kamusalılık ilkesinin AKP iktidarı ile birlikte tamamen ortadan kalktığını söylemek gerekiyor. Ayrıca müfredat içeriğinin boşaltılıp eğitimin bilimsellikten uzaklaştırıldığını, karma eğitim hakkına engeller getirilip çocukların ayrıştırıldığını, AKP iktidarı ile birlikte eğitimde laiklik ilkesinin de yok sayıldığını eklemeliyiz. Tüm bu ve benzeri nedenlerle eğitimde dehşet çanlarının çaldığını söylemek çok yerinde olacaktır.

Siyasi iktidar, yeni rejime uygun eğitim inşası hazırlığını adım adım sürdürüyor. Okul öncesi eğitim, çocuk gelişimi açısından eğitimin önemli ve temel bir aşaması olduğu halde siyasal İslamcı uygulamalar buradan başlıyor. Pedagogların küçük yaşta verilen dini eğitimin çocukta ciddi hasarlar bırakacağı uyarılarına rağmen okul öncesi eğitim Diyanet'e ve tarikat yapılarına bırakılmış durumda. Üstelik genelde her ilçede anaokulu sayısının ortalama 4 katı kadar 4-6 yaş Kur'an kursu açıldı. Diğer yandan Türkiye'de okul öncesi eğitim parasız ve zorunlu eğitim kapsamında değil. Çünkü sermaye için okul öncesi eğitim büyük bir rant alanı ve iktidar politik bir tercihle sermayenin sesine kulak veriyor. Çocukların ve ailelerin çığılı duyulmak istenmiyor. İktidarın penceresi sermayeyi gördüğü için 14 Ekim 2023'te Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelikle okul öncesi eğitim kurumlarında 'katkı payı alınır' ifadesi yer aldı. Bu yönetmelikle okul öncesi kurumlar fiilen paralı hale getirildi. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan 4-6 yaş Kur'an kurslarında ise

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile imzalanan protokol gereği devlet, Kur'an kurslarına öğrenci başına ücret veriyor. Sonuç: Yoksulluğun bel büktüğü koşullarda anaokulu eğitimine erişemeyen yoksul halk çocukları Diyanet'in ücretsiz 4-6 yaş Kur'an kurslarına veya tarikat yapılarına mecbur bırakılmıştır.

Geçtiğimiz yaz aylarında yayınlanan proje okul yönetmeliğinde okullara hami olma zorunluluğu yer alıyor. Okullar devletin yerine kimlerin himayesine bırakılacak sorusunu sormaya gerek yok. MEB'in TOBB ve Ticaret Sanayi Odalarına ilettiği yazıyla, işletmelerde çalıştırılacak çocuk sayısı tespiti yapılmış ve firmaların tüm talepleri belirlenmiş durumda. Süreç 2025-2026 eğitim yılında başlıyor. Çocuklar 9. sınıftan itibaren fabrikada çalıştırılacak. İlk 3 yıl asgari ücretin üçte biri, son yıl asgari ücretin yarısı çocuklara verilecek. Ücret devlet desteği olarak ödenecek. 'Uygulamalı Eğitim' adı verilen bu sistemde, 12. Kalkınma Planı doğrultusunda, mesleki eğitimde iş birliği yapılan özel sektöre devlet desteği, teşvikleri, kamu arazi ve binalarının sınırsız kullanım hakkı verileceği, özel sektör kuruluşlarının şirketleşmiş tarikat yapılarının okulların hamileri olacağı, fabrika içlerine yatılı çocuk yurtları yapılacağı anlaşılıyor. Çocuk işçiliğini hukuka uyduran, akademik eğitimi, pedagojik eğitim anlayışını ve çocuk

güvenliğini, aynı zamanda öğretmenlik mesleğini de hiçe sayan bu yaklaşımla çocuklarımızın fiziksel olarak güvende olacaklarını, iş cinayetlerine ve istismara kurban gitmeyeceklerini ve psikososyal yönden sağlıklı olacaklarını düşünmek mümkün mü? MEB verilerine göre 1348 kazanın 10'unda öğrenciler yaşamını yitirdi. Her adımın sermaye kararını arttırmak için atıldığı mesleki eğitimde çocukların üstün yararı söz konusu bile değil. Kalan sağlar bizindir anlayışı egemen. Çocukların hızlıca çalışma sahasına sürülecekleri, 15 yaşından önce çıraklığa yönlendirilecekleri bilgisi var. Çocuk işçiliğinin yarattığı sonuçların birkaçı, çocukların sosyokültürel ortam ve akran çevresinden yoksun oldukları, sosyal iletişim becerilerinin gelişmediği, pedagojik bilgisi olmayan insanların elinde pozitif bilimden ve çocuk haklarından yoksun kaldıkları, bilgi ve özgüven kazanamadıkları, güvencesiz, korumasız ve tehlikelere açık halde bırakıldıkları şeklinde ifade edilebilir. Uzmanların bu yönde yazılmış pek çok rapor, makale ve yayınları mevcuttur.

Geçtiğimiz dönemde çocukları organize sanayi bölgelerinde (OSB) ucuz hatta bedava iş gücü haline getirmek amacıyla, OSB içinde ve dışında olan özel meslek lisesi sahiplerine her öğrenci için 36 bin lira ile 77 bin lira arasında değişen devlet desteği teşvik olarak aktarıldı. OSB'lerde çalıştırılan özel meslek liseleri bünyesindeki çocuk sayısı 130 bindi. MEB'e bağlı MESEM'lerde kayıtlı öğrenci sayısı 500 bini aşmış durumda. Çalıştırılan öğrencilerin ücret ve sigorta primleri kamu kaynaklarından ödeniyor. Devlet okullarına aktarılmayan kamu kaynakları patronlar lehine talan ediliyor. Kaynaklar patronlara ve tarikat şirketlerine aktarılırken sermaye çevreleri devlete yük olmuyor...

Diğer yandan devlet okullarında eğitime ayrılan bütçenin devlete yük olduğu, devletin bu yükten kurtarılması gerektiği iddiaları üzerinden zorunlu kamusal eğitim tartışılıyor. Eğitim süresinin sermayeye erken yaşta ucuz iş gücü kazanımını engellediği, evlilik

yaşını yükselttiği (çocuk evlilikleri engellediği) düşünülüyor. Duymak istemeseler de sormak ve hatırlatmak gerekiyor elbette: Devletin sorumluluğu sermayeye ve tarikatlara karşı mı olmalıdır, yoksa halkına ve halk çocuklarına karşı mı? Halkın temel ihtiyaçlarının yük olarak değerlendirilmesi, halkın temel ihtiyaçları yerine sermaye odaklı bütçe planlaması yapılması devleti yöneten bir iktidar için skandal olarak kabul edilmelidir.

Ekonomik kriz ve derin yoksulluk koşullarında halk çocukları eğitimde sefaleti yaşıyorlar. Bodurluk, zayıflık, gelişim yetersizlikleri, fiziksel gerileme, nörolojik, bilişsel gerileme, obezite, başarının düşmesi, okul terkleri gibi sorunlar yaygınlaşıyor. Öğrenciler günde 8-10 saat okullarda aç mide ile ve temiz sudan mahrum şekilde, eşitsiz koşullarda derslere giriyorlar, sınırlı taşınmalı ulaşım hakkı nedeniyle de okula erişimde sorun yaşıyorlar. Taşınmalı eğitimde tasarrufa gidildikten sonra 300 bin çocuğun okulu bıraktığı bilgisi var.

MEB mensuplarının açıklamalarına ve raporlara göre çocuklarımız zorunlu eğitim haklarını da kaybetmekle karşı karşıya kalmış durumdadır. 12 yıllık zorunlu eğitimin kısaltılması yıllardır MEB'in gündeminde. Önce lisenin (ilk adımda lisede 4. sınıfın) sonra ortaokulun zorunlu olmaktan çıkarılması planlanıyor. Devlet yalnız ilkokul düzeyinde zorunlu eğitim vermeliymiş. Her gerici adım gibi bu planlamalar da normalleştirilmeye, kamuoyu yaratılmaya çalışılıyor. Gereçekleri eğitime ayrılan bütçenin yük olduğu, bu büyük yükün devletin elinden alınması gerektiği. Pardon deyip tekrar soralım: Kamu bütçesi, kamunun temel haklarına değilse nereye harcanmalıdır? Bu sorumuzun cevabı iktidarın çözüm önerilerinde var: Onların çözümleri çocukların özel okullara, özel kurslara gidebileceği ya da fabrika-okul, dershanesiz okul, sanayi-okul, cami-medrese-okul gibi devlet okulu seçenekleri tercih edilebileceği şeklindedir. Bu dört okul seçeneği yarı zamanlı okul modelleri olarak yeni planlamalar

Ders : Matematik
Konu : Dört İşlem

Bilimsel Düşünce
+ Demokratik Yaşam

Laik Eğitim

içerisinde yer alıyor. Cumhuriyet dönemi öncesinde olduğu gibi toplumun eğitimsizliğe mahkum edileceği, eğitimin bir avuç azınlığın ayrıcalığı olacağı, egemen zümrenin, sınıfın yararı için sömürü düzeninin ve eşitsizliklerin derinleştirileceği bir süreç adım adım dayatılıyor. Yolun sonuna geliyoruz.

İktidarın siyasi politikaları doğrultusunda hazırlanan raporlardan biri de 'karma eğitim tartışmalarına pedagojik ve bilimsel bakış' başlığındadır. Ancak içerikte başlıkta görülen 'bilimsellik' yer almıyor. İçerikte ne var bakalım: Kamusal, laik, bilimsel, zorunlu ve karma eğitimin yerli ve milli olmadığı, karma eğitimin kız çocuklarının fitratına aykırı olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının 'büyük tehlike' yarattığı, Tevhid-i Tedrisat'ın baskıcı, darbe ürünü, aşağılık kompleksinin temellerinden olduğu şeklinde, birkaçının sıralanabileceği bilimsellikten, laiklikten, evrensel değerlerden, eşitlik, adaletten uzak ve aslında 'büyük tehlikenin' de ta kendisi olduğu söylenebilecek ifadeler yer alıyor.

23 yıllık AKP iktidarının okullaşma politikalarına kısa bir bakış atmaya çalıştık. Bu yazı

kapsamına sığmayacak kadar çok piyasalaştırma ve gericileştirme adımları atılıyor. Okul terkleri, çocuk evlilikleri, ucuz çocuk işçiliği, eğitim hakkının engellenmesi, karma ve laik eğitim karşıtlığı, derin yoksulluğa bağlı çocukların açlığı, temiz suya erişememe, akademik, bilimsel, parasız okulların hedefte olması, çocukluğun yaşanmaması, çocuk haklarının gaspı, geleceğin kaybı gibi pek çok can yakıcı sorun var.

Tüm bu sorunlara rağmen bu tek adam rejimini yıkmaktan başka yol olmadığına inanan muhalefet güçleri olarak bizim de umutlarımız var. Enerjisi giderek yükselen mücadele kararlılığımız var. İnanıyoruz ki parasız, laik, bilimsel, karma, zorunlu eğitim mücadelesi, çocuklarına ve geleceğine sahip çıkan toplumsal mücadelenin olmazsa olmazı ve çıkış yoludur.

Eşitlikten, laiklikten, bağımsızlıktan yana, daha fazla birlik, daha fazla birleşik mücadele tek seçeneğimiz.

İKTİSADIN UNUTTUĞU İNSAN*

Gülay YEŞİLİPEK

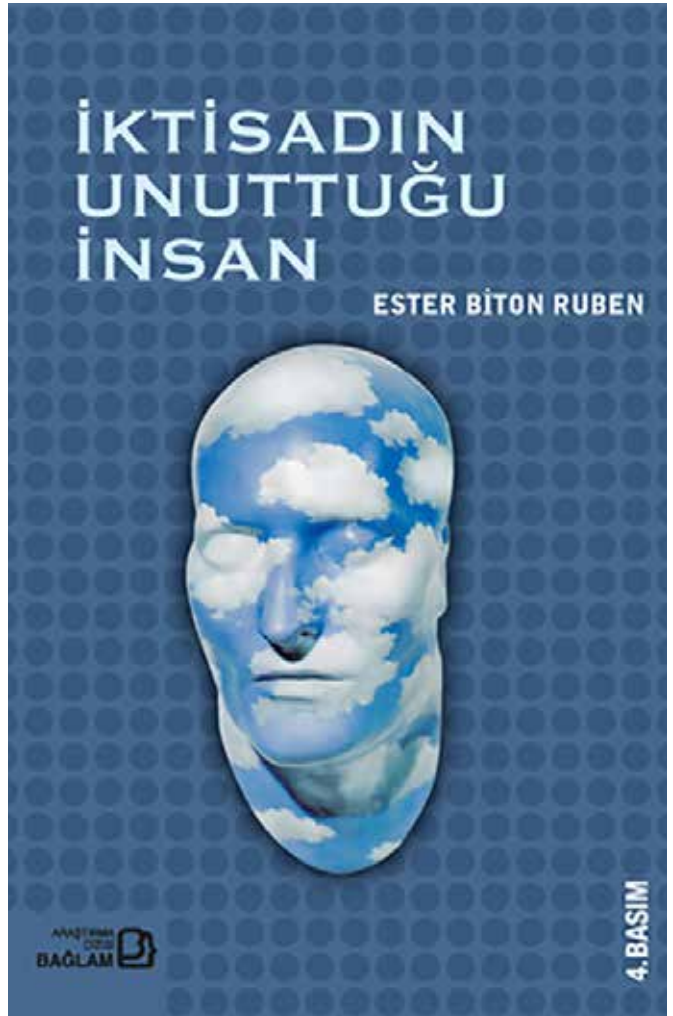
Yıllar önce *İnsancıl Atölyesi*'ne konuk olan yazar Ester Biton Ruben, "*İktisadın Unuttuğu İnsan*" kitabında kapitalist sisteminin günümüz insanını nasıl bir cendereye aldığını çok açık biçimde ortaya koymuştu. Kitabın önsözünde neden bu kitabı yazdığını şöyle açıklamış:

"Kendimi bildim bileli insana ilgi duydum. İnsanı anlamaya çalıştım. Belki kendimi anlama çabamın bir gereği idi bu. (...) İktisat öğrenciliğim sırasında, okuduğum tüm derslerde temel yönelimim insanı bulma çabasıydı. Daha ilk senemde iktisadın bir insan tanımını olduğunu öğrenince hem meraklanmış hem heyecanlanmıştım. 'Homo Economicus'u ilgiyle dinledim, okudum, anlamaya çalıştım. Eksik bir şeyler vardı, insan yalnızca bencil ve akılcı olarak tanımlanamazdı. Benim etrafımdaki pek çok insan bundan daha çok fazlasıydı. İşin daha da kötüsü koskoca bir iktisat teorisi, bencil ve akılcı insan tanımına dayanarak oluşturulmuştu. Öğrenimimin ilerleyen yıllarında bize iktisat olarak okutulan alanın, mevcut tek iktisat akımı olmadığını, başka farklı iktisat akımları da olduğunu öğrendim. (...)

Daha sonraki yıllarda geleneksel iktisadın, insanı bu şekilde tanımlamasının nedeninin ideolojik olduğunu anladım. Kapitalist sistemin iyi işlemesi için in-

sanın yalnızca bencil ve akılcı olması gerekliyordu. İnsanı insan yapan diğer tüm nitelikler göz ardı edilmişti. Kapitalist sisteme uyum sağlayan bencil ve akılcı insan mutlu muydu? Kendi kendisiyle baş başa kaldığında içinde neler olup bitiyordu? Bu sorular, beni mevcut iktisadi sistemin ya da artık bir yaşam tarzı haline gelmiş kapitalizmin psikolojik etkileri üzerine düşünmeye sevk etti. Yıllarca kafamın içinde bu sorulara cevap aradım. Bu konularla ilgili okudum, tartıştım, düşündüm. Nihayet yazmaya karar verdim. Bu kitap, böyle bakıldığında, yıllar süren bir çabanın ürünü. Bir varoluş meselesi belki de."

Yazar Ester B. Ruben, kitabın giriş bölümünde ise yanıtını aradığı temel sorusunu açıklamış: "*Günümüz küreselleşmiş kapitalist ekonomik sistemi insan psikolojisini nasıl etkiliyor?*"¹

Ruben bu sorusunu şu beş başlık altında araştırmış:

- İktisat ve Psikoloji İlişkisi
- Geleneksel İktisadın İnsan Anlayışı
- Psikolojinin İnsan Anlayışı
- Kapitalizmin Körüklediği Duygular
- Modern Yaşamda Kapitalizmin Psikolojik Etkileri

Kitabın, ilk bölümü iktisat ve psikolojinin ortak yönlerini araştırırken, ikinci ve üçüncü bölümleri ise hem iktisadın hem de psikolojinin insana yaklaşımını ele alır. Son iki bölüm yazarın temel sorusuna aradığı yanıtla ilişkin olduğu için, bu bölümlerin içeriği üzerine biraz daha ayrıntı vermek gerekirse:

Kapitalizmin Körüklediği Duygular - Yazar *Ruben*, günlük modern yaşamda kapitalist yaşam biçiminin özellikle körüklediği, ön plana çıkardığı duyguları şöyle belirlemiştir: *Korku ve Kaygı/ Bencillik/ Güvensizlik/ Hurs ve Öfke/ Huzursuzluk.*

Modern Yaşamda Kapitalizmin Psikolojik Etkileri - Yazar *Ester B. Ruben*, bugün içinde yaşadığımız kapitalist sistemin geldiği noktanın insan karakterine ve ruhuna olan etkilerini şu başlıklar altında incelemiştir:

Değişen Zaman Boyutu/ Artan Seçenekler/ Modern Yaşamın İlahları:

Statü ve Başarı/ Kaygı, Depresyon ve Diğer Psikolojik Bozukluklar/ Gerçek Yaşamdan Bir Örnek: Fransız Telekom İntiharları.

Kitabı yeniden elime aldığımda birçok satırın altını çizerek okuduğumu gördüm. Günümüz insanının halini çok güzel anlatan satırlardan birkaçı:

*"Modern yaşam insanı ne kadar çok şeye sahip olursa, kendini o kadar değerli ve güvenli hissediyor. Kendini değerli ve güvenli hissetmenin gerçek belirleyicileri olan yakın insani ilişkiler, diğerkamlık, yardımseverlik gibi değerler tedavülden kalktıkça, eşyaya olan düşkünlük artıyor."*²

"Yapılan çalışmalar modern toplumlarda gelir düzeyinin artması ve seçeneklerin çoğalmasıyla birlikte mutluluk düzeyinin azal-

*diğini gösteriyor. 2000'li yıllarda depresyon, 1990'lı yıllara oranla on katı kadar artmış bulunuyor."*³

*"Kapitalizm, bugün geldiği noktada başarıya taparak, rekabeti kızıştıtararak, had safhada bencilliği olumlayarak, hız ve belirsizliği baş tacı ederek kaygılı, güvensiz, huzursuz ve öfkeli insanlar yaratıyor"*⁴

Akademisyen *Ester B. Ruben*'in günümüz insanına ayna tuttuğu bu kitabı okuyarak bugün içinden çıkamadığımız, bizi bunaltan günlük sorunlarımızın nereden kaynaklandığını anlayıp kendimiz için çözümler üretebiliriz diye düşünüyorum.

* Ester Biton Ruben, *İktisadın Unuttuğu İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2011.

Dipnotlar

1- Ester B. Ruben, a.g.e, s. 12

2- Ester B. Ruben, a.g.e, s. 63

3- Ester B. Ruben, a.g.e, s. 84

4- Ester B. Ruben, a.g.e, s. 87

Ester Biton Ruben – 1968 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. 1992 yılında İ.Ü. İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 1998'de iktisat doktoru, 2004'de iktisadi gelişme ve uluslararası iktisat alanında doçent ünvanı aldı. 2005 yılından başlayarak Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Ergen Kliniği'nde gönüllü bir edebiyat/okuma etkinliğini yürüttü. Bu etkinlikle ilgili anılarını kaleme aldığı "Bakırköy Güncesi" adlı kitabı 2007 yılında yayınlandı. 2014 yılında da profesör ünvanını aldı.

BANYO

Hüray KILIÇ

Bir sabah ansızın bahar gelirmiş İstanbul'a. Tepelerden Boğaz'a inen korular, bağlar birden suskunluğundan sıyrılmış. Erguvanlar salkım salkım dökülürmüş ağaçlardan. Kokuları savrulmuş dört bir yana. Ben bu güzellikleri hiç yaşamadım. Anadolunun orta yerinde büyüdüm. Otlar ayaklarıma dolandır, dikenler ellerime batardı. Kuru çatlamış toprakların çevresinde katırtırnakları vardı, koparınca köklerinden toz çıkardı. Akasya dallarından demet yapardım. Karagözlü, kıvrık kirpikli, gülbeyazı Yurdanur'uma sunardım. Bir gün görmesem öleceğim gibi gelirdi bana. Gönül bağımızı sağlam bir iplikle dokumuştuk. Şimdi ise kızım ve damadımın yanında Yurdanur'umu anarak her gün ölüyorum. Yetmiş yaşından sonra Kayseri'den kalk, İstanbul'a gel, koca şehire alışmaya çalış. Karım öldükten sonra kızım bırakmadı beni Kayseri'den alıp getirdi buralara... Bıraksaydı evimde anılarımla, dostlarımla yaşar giderdim.

Oğlum kızımın bir küçüğü. Hanım köylü olmuş. Gelinim istemedi beni. "Hastalanır filan başıma kalır" diye. "Kız evladı öz evladı" derler ne de olsa.

Kızım bana sahip çıktı. Banka müdürü. Kocasından çok maaşı var. Evi neredeyse kızım geçindiriyor. Damat reklamcı mıymış

ne... Gecesi gündüzü belli değil. Kızımın beni yanına almasına ses bile çıkaramadı. İkisi de çok çalışmaktan çocuk bile yapamamışlar. Şimdi kızım bana çocukmuşum gibi davranıyor, üzerime titriyor. Bu yönüyle anasına benziyor. Ev işleri için her hafta gelen bir yardımcı var. Her şey iyi hoş da benim başım banyoyla dertte.

Evin banyosuna bir türlü alışamadım. Banyo yapmayı çok sevdiğim halde şu camlı dolabın içinde yıkanmak kabûs gibi. Tepemden yağmur gibi akan sudan bir şey anlamıyorum. Koca vücudumu ıslatıyor yalnızca. Yıkarken elimi, kolumu bir yerlere çarpıyorum. Eğiliyorum olmuyor, oturuyorum olmuyor, dönüyorum olmuyor... Bir savaştır sormayın. Ben alışmışım kurnanın başına oturmaya. Tas tas kafamdan aşağıya sıcak su dökmeye, banyo sobasının yanarken lokomotif andıran sesine...

Sıcak su ve sabunun vücuduma sağladığı rahatlıkla banyo sonrası bir de soğuk gazoz içerdim. Yurdanur hemen bardağa koyar, içine bir de limon atardı. Bardak elimin sıcaklığıyla buluşunca buğu yol yol su olur, akardı. Şimdi ise bu camlı dolabın içinde işkence çekerken, şampuan denilen nesneyle, naylon bir lifin buluşması beni yalnızca köpürtüyor. Kirim üzerimde mi kalıyor? Çıkıyor mu belli değil. Kese de yapan yok, olsa ne iyi olur.

Sözde o camlı dolap buharı tutuyormuş, dışarıya su sıçratmıyormuş. Yahu buharı tutsa ne olacak? Su dışarıya sıçrasa mesele mi yani? Silersin olur biter. Şimdi banyodan rahatlayıp çıkmak şöyle dursun, büsbütün sinirlenip çıkıyorum.

Ahh ah! Bana buz gibi limonlu bir gazoz hazırlayacak biri de yok yanımda...

ALGORİTMANIN GÖZÜNDEN

Google’la bakın, bir sürü şiir yazma programı var. Kendilerine şiir makinesi ya da dinamosu (poem generator) diyorlar. Nasıl bir şiir istediğini (Haiku, sone, serbest vezin, aşk şiiri, akrostiş, taşlama, rubai, mani vb.) yazıyorsun, dakikaya varmadan şiir ekranınıza geliveriyor.

ChatGPT’ye şu komutu yazdık: “Kapitalizmin insanları gözetleyerek sömürmesi ve ege-menlere çıkar sağlaması üzerine bir şiir yaz.”

**Bir ekran var karşında, seni izliyor,
Adını, sesini, alışkanlıklarını biliyor.
Her tıklama bir itiraf,
Her nefes bir veri satırı.**

**Sen çalışırken, o sayıyor kazancı,
Sen uyurken, o büyütüyor haracı.
Bir algoritma kadar soğuk vicdanı,
Bir banka kadar derin cüzdanı.**

**Yüzünü kamerada, aklını bulutta tutar,
Bir elini cebine, bir elini ruhuna sokar.
Senin düşlerin bile artık kiralık,
Sana ait olan, çoktan satılık.**

**Gökyüzü bile sponsorlu şimdi,
Yağmurun markası, rüzgarın lisansı belli.
Ve sen hâlâ emeğini satarken,
Onlar senin zamanını bile kiralar.**

**Kapital denen bu tanrısız sistem,
Gözetler, sömürür, büyür gizem gizem.
Bir tek şeyden korkar aslında:
İzleneni değil, uyananı görmektir derdi.**